

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto
Informacijos ir komunikacijos katedra

Gražina Radzvilavičiūtė
Tarptautinės komunikacijos magistro studijų programos
II kurso studentė

**SOCIALINIŲ VAIDMENŲ KAITOS REFLEKSIJA
DIPLOMATINIAME PROTOKOLE**

Magistro darbas

Vadovė doc. dr. Beata Grebliauskienė

Vilnius, 2011

Gražina, Radzvilavičiūtė

Rad 52

Socialinių vaidmenų kaitos refleksija diplomatiname protokole : magistro darbas / Gražina Radzvilavičiūtė ; mokslinė vadovė doc. dr. Beata Grebliauskienė ; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Informacijos ir komunikacijos katedra. – Vilnius, 2011. – 62 [5] lap.: lent. – Mašinr. – Santr. angl. – Bibliograf. : lap. 52 (57 pav.)

UDK 305

Reikšminiai žodžiai: valstybinis ir diplomatinis protokolas, socialiniai lyčių vaidmenys, socialinių vaidmenų kaita.

Magistrinio darbo „Socialinių vaidmenų kaitos refleksija diplomatiname protokole“ **tikslas** – išanalizuoti lyčių socialinių vaidmenų kaitos refleksiją diplomatiname protokole.

Tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti lyčių socialinių vaidmenų kaitą nuo XIV iki XX amžiaus.
2. Socialinių vaidmenų aspektu išanalizuoti protokolą.
3. Atlikti atvejų tyrimą, kurie atskleis, kaip diplomatinis protokolas pritaikomas prie pasikeitusio socialinio vaidmens valstybių vadovų.
4. Atlikti kokybinį nukreiptąjį interviu su protokolo specialistu.
5. Pateikti išvadas.

Magistro darbo tikslui pasiekti naudojami metodai: aprašomasis analitinis, naudojant mokslinę literatūrą, statistikos duomenis ir atliktus tyrimus siekiama atlikti analizę, kuri parodytų, koks buvo moters socialinis vaidmuo tam tikrais istoriniais laikotarpiais, kaip jis keitėsi ir koks yra dabar. Kintanti moters socialinį vaidmenį svarbu įvertinti todėl, jog tik tai, kas tampa norma visuomenėje, vėliau yra įtvirtinama kodeksuose, teisės aktuose ir taisyklių rinkiuose, tokiuose kaip diplomatinis protokolas.

Turinio kokybinės analizės metodu darbe bus analizuojami moksliniai šaltiniai, kuriuose keliama socialinių vaidmenų, visuomenėje aprobuotų vyrų ir moterų elgesio normų problema skirtingais istoriniais laikotarpiais, taip pat remiamasi publicistiniais straipsniais, kuriuose gvildinama moterų diplomatijoje problematika.

Atveju, kai valstybės vadovas – vienišas, moteris, gyvenantis nesusituokęs ar sudaręs vienos lyties asmenų santuoką, analizė, parodys, kaip protokolas taikomas prie pasikeitusių socialinių vaidmenų, o

kokybinis interviu su protokolo ekspertu suteiks informacijos apie tai, kaip planuojami oficialūs vizitai, organizuojami daugiašaliai susitikimai aptartais atvejais.

Todėl magistro darbą sudaro trys skyriai: „Socialinių vaidmenų apibrėžtumas XIV – XX a.“ „Visuomenėje aprobuotų socialinių vaidmenų ir diplomatinio protokolo sąsajos“ „Pasikeitę socialiniai vaidmenys ir protokolas: atvejų tyrimai“.

Magistro darbo **objektas** – diplomatinis ir valstybinis **protokolas**.

Tarpvalstybiniai santykiai – tai sritis, kurioje ilgą laiką dominavo vyrai, todėl į ją atėjusios moterys turėjo taikytis prie vyrams sukurtų elgesio taisyklių. Tačiau daugėjant precedentų, bus sukurtos ir aiškios, atskiros taisyklės moterims, kadangi taip bus tarsi įteisinta norma, ir situacijos, kai protokolą individualiai, kūrybiškai reikia taikyti prie pasikeitusių socialinių vaidmenų, bus išsprendžiamos paprasčiau.

Magistro darbas gali būti naudingas tolesniems diplomatinio protokolo kaitos veiksmų tyrimams.

TURINYS

ĮVADAS	6
1. SOCIALINIŲ VAIDMENŲ APIBRĖŽTUMAS XIV – XX a.	8
1.1 Lyčių socialiniai vaidmenys: moters pareigos	9
1.2 Moterų moterų judėjimų pradžia ir lūžiai	16
2. SOCIALINIŲ VAIDMENŲ KAITOS ĮTAKA DIPLOMATINIAM PROTOKOLUI	26
3. PASIKEITĘ SOCIALINIAI VAIDMENYS IR PROTOKOLAS: ATVEJŲ TYRIMAI	35
3.1 Pakitusi santuoka: partnerystė, vienos lyties asmenų santuoka ir viengungystė	36
3.2 Aktyvaus vaidmens moteris ir protokolas: apranga, sutuoktinio pareigos ir vizitų organizavimas	42
3.3 Atvejų tyrimo išvados	51
IŠVADOS	54
Reflection of Social Role Change in Diplomatic Protocol	57
Bibliografinių nuorodų sąrašas	58
<i>1 priedas.</i> Moteris, kuri nenorėjo vaikų.....	63
<i>2 priedas.</i> Interviu su diplomatinio protokolo specialistu.....	64
<i>3 priedas.</i> Valstybių vadovės.....	70

IVADAS

Intensyvėjant tarptautiniam bendravimui nusistovėjo tam tikros bendraujančioms šalims priimtinos elgesio taisyklės, instrumentas, kuris mažintų komunikacinį neapibrėžtumą ir užtikrintų sklandų bendravimą – protokolas. Jis reglamentuoja kiekvieną veikėjo žingsnį: susipažinimą, aprangą, temas, kuriomis galima kalbėti arba veiklas, kuriomis galima užsiimti tam tikromis aplinkybėmis, gestus, kam suteikiama pirmumo teisė ir kt. Kadangi diplomatinis protokolas – tarsi universali tarptautinė kalba, reiškiamą daugybe priemonių, bet koks nukrypimas nuo jos arba netinkamas jos vartojimas neliks nepastebėtas. Tai gali turėti rimtų pasekmių – protokolo nesilaikymas suprantamas kaip nepagarba, šalies įžeidimas ar orumo žeminimas. Todėl svarbu laikytis diplomatinio protokolo norint išlaikyti gerus santykius su kita valstybe ir gerą savo šalies reputaciją. Per tai, kaip su asmeniu yra bendraujama ir elgiamasi, apibrėžiamas jo statusas, reiškiamą pagarba. Buvusias konservatyvias, tik nedidelės visuomenės dalies naudojamas elgesio taisyklės kopijavo kylanti buržuazija, nes jos apibrėžė priklausomybę tam tikrai grupei. Pastebima protokolo liberalėjimo tendencija, o protokolo kaitai įtaką daro tokie veiksniai kaip technologinė pažanga, precedentai, istoriniai pasiekimai.

Didelę įtaką diplomatinio protokolo kaitai darė visuomenės raida. Versalio rūmų ceremonialą, kuris XVII a. tapo diplomatinio protokolo taisyklių pamatu, sunaikino Didžioji Prancūzų revoliucija, buvusias aristokratiškas elgesio taisykles parėmė kylanti prekybininkų klasė ir pan.

Tačiau daugumoje mokslo darbų, kuriuose nagrinėjama diplomatinio protokolo kaita, neatskleidžiamos kaitos priežastys, o ji nagrinėjama istoriškai (Elias, Der Derian, Hall darbai), komunikaciniu aspektu (Elias, Jonnson, Roosen). Tokiu būdu pateikiamas tik pokyčių aprašymas, stinga gilesnio požiūrio į diplomatinio protokolo kaitai įtaką darančius veiksnius. Lietuvoje diplomatinio protokolo kaitos veiksnius analizavo Beata Grebliauskienė ir Mariana Sueldo.

Iš visuomenės pokyčių, darančių įtaką protokolo raidai, būtina išskirti lyčių socialinių vaidmenų kaitą. Iš vyro palydovių moterys tapo aktyviomis veikėjomis, kurioms jau nebepriskiriama tik namų sfera, neformalus vaidmenys, joms suteikiama atsakomybė priimti sprendimus. Iki tol visose viešojo gyvenimo sferose vyravo vyrai, todėl ir protokolas buvo sukurtas jiems, o numatytas vaidmuo moteriai buvo aktyviai veikiančio vyro (prezidento, ministro, ambasadoriaus ar kt.) žmona. Šis vaidmuo buvo pasyvus, jam priskiriama neformali veikla, tokia kaip kultūrinės misijos, labdaros fondai ir pan. Taigi ir pats moters statusas pagal diplomatinį protokolą – pasyvus, žemesnis nei vyro.

Magistrinio darbo „Socialinių vaidmenų kaitos refleksija diplomatiniam protokole“ **tikslas** – išanalizuoti lyčių socialinių vaidmenų kaitos refleksiją diplomatiniam protokole.

Tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti lyčių socialinių vaidmenų kaitą nuo XIV iki XX amžiaus.

2. Socialinių vaidmenų aspektu išanalizuoti protokolą.
3. Atlikti atvejų tyrimą, kurie atskleis, kaip diplomatinis protokolas pritaikomas prie pasikeitusio socialinio vaidmens valstybių vadovų.
4. Atlikti kokybinį nukreiptąjį interviu su protokolo specialistu.
5. Pateikti išvadas.

Magistro darbo tikslui pasiekti naudojami metodai: aprašomasis analitinis, naudojant mokslinę literatūrą, statistikos duomenis ir atliktus tyrimus siekiama atlikti analizę, kuri parodytų, koks buvo moters socialinis vaidmuo tam tikrais istoriniais laikotarpiais, kaip jis keitėsi ir koks yra dabar. Kintanti moters socialinį vaidmenį svarbu įvertinti todėl, jog tik tai, kas tampa norma visuomenėje, vėliau yra įtvirtinama kodeksuose, teisės aktuose ir taisyklių rinkiuose, tokiuose kaip diplomatinis protokolas.

Diplomatiniam protokole yra užfiksuotos laikotarpio, kai jis formavosi, socialinės normos, tokios kaip skirtingų lyčių skirtingi socialiniai vaidmenys. Diplomatinis protokolas, pats būdamas komunikacijos sistema, iškomunikuoja ir tai, kokį vaidmenį visuomenėje atlieka vyras, o kokį – moteris. Todėl turinio kokybinės analizės metodu darbe bus analizuojami moksliniai šaltiniai, kuriuose keliamas socialinių vaidmenų, visuomenėje aprobuotų vyrų ir moterų elgesio normų problema skirtingais istoriniais laikotarpiais, taip pat remiamasi publicistiniais straipsniais, kuriuose gvildinama moterų diplomatijoje problematika.

Atvejų, kai valstybės vadovas – vienišas, moteris, gyvenantis nesusituokęs ar sudaręs vienos lyties asmenų santuoką, analizė, parodys, kaip protokolas taikomas prie pasikeitusių socialinių vaidmenų, o kokybinis interviu su protokolo ekspertu suteiks informacijos apie tai, kaip planuojami oficialūs vizitai, organizuojami daugiašaliai susitikimai aptartais atvejais.

Todėl magistrinį darbą sudaro trys skyriai – kiekviename jų siekiama atlikti tikslo įgyvendinimui išskeltus klausimus. Pirmajame skyriuje „**Socialinių vaidmenų apibrėžtumas XIV – XX a. laikotarpiu**“ analizuojama lyčių socialinių vaidmenų kaita XIV – XX a. laikotarpiu. Antrajame skyriuje, pavadintame „**Visuomenėje aprobuotų socialinių vaidmenų ir diplomatinio protokolo sąsajos**“ siekiama socialinių vaidmenų aspektu analizuoti diplomatinį protokolą, nustatyti moteriai priskiriamų elgesio normų diplomatiniam protokole sąsajas su jos socialiniu vaidmeniu diplomatinio protokolo formavimosi laikotarpiu. Trečiajame magistro darbo skyriuje, pavadintame „**Pasikeitę socialiniai vaidmenys ir protokolas: atvejų tyrimai**“, analizuojami atlikti kokybiniai tyrimai.

Magistro darbo **objektas** – diplomatinis ir valstybinis **protokolas**.

Diplomatinis protokolas lyčių socialinių vaidmenų aspektu nebuvo nagrinėtas, todėl trūksta mokslinės literatūros, kuria galima būtų remtis tyrinėjant socialinių vaidmenų kaitą kaip diplomatinio protokolo kaitos veiksnį. Tyrinėtojai plačiau yra aptarę technologijų įtaką protokolo kaitai.

Galima būtų teigti, jog toks mokslinės literatūros trūkumas yra neadekvatus, nes, pavyzdžiui, moteriškumo, mažumų stereotipų tyrimų vadyboje, moterų padėties darbo rinkoje, darbų apie moterų vadovavimą ir įtaką, kurie analizuojami darbe, netrūksta, taip pat gausu tyrimų apie moters įvaizdį moteriškuose, vyriškuose žurnaluose, televizijoje, reklamose. O juk protokolas – taip pat komunikacijos sistema, instrumentas, padedantis parodyti, kas yra kas.

Magistro darbas „Socialinių vaidmenų kaitos refleksija diplomatiniam protokole“ naudingas tolesniems diplomatinio protokolo kaitai įtaką darančių veiksnių tyrinėjimams.

1. SOCIALINIŲ VAIDMENŲ APIBRĖŽTUMAS XIV – XX a.

Aiškų vyrų ir moterų pasiskirstymas socialiniais vaidmenimis buvo daugelio kultūrų kertinis akmuo. Buvo manoma, kad moterims natūralu rūpintis šeimos sfera ir namų ruoša, o vyrui – būti šeimos

maitintoju, sprendimų priėmėju. Ir nors istorijoje būta pavienių atvejų, kai moterys imdavosi aktyvių veiksmų (pavyzdžiui, Didžioji Prancūzų revoliucija), tol, kol visuomenėje neįvyko lūžis, moterims ir likdavo namų sfera, o aktyviais visuomenės veikėjais, darančiais įtaką visų gyvenimams, likdavo vyrai. Lyčių funkcijos, kitaip tariant socialiniai vaidmenys, ir buvo jų pagrindinis skirtumas – tai, kas apibrėžia vyrą kaip vyrą, o moterį – kaip moterį.

Moterims ėmus prašyti, tarkime, balsavimo teisės, kuria iki tol naudojosi tik vyrai, rodėsi, kad iškilo pavojus vyriškumo apibrėžimui: jei viską, ką daro vyrai, ims daryti ir moterys, skirtumas tarp jų išsitrins. Ėmė rasti feministiniai judėjimai, o kiek vėliau, tobulėjant medicinai ir kintant visuomenei, kilo ir seksualinė revoliucija, visiškai pakeitusi vyrų ir moterų socialinių vaidmenų sampratą, santykius ir vietą visuomenėje.

Socialinių vaidmenų pokyčiai pirmiausia paveikė madą ir darbo rinką, o galiausiai ėmė veikti ir tokias konservatyvias sritis kaip politinis aktyvas ar diplomatinis protokolas. Tačiau net ir įvykus seksualinei revoliucijai ir moterims iškovojus lygybę, politikoje vis dar dominuoja vyrai, o diplomatinis ir valstybinis protokolas moteriai dažniausiai vis dar numato palydovės vaidmenį, moters veiklai skiria labiau neoficialią sferą.

Ir nors moterys sudaro šiek tiek daugiau negu pusę visos žmonijos, istorikų nuomone, apie jų gyvenimą trūksta istorinių žinių. Moterų istorijos diskursu pradėta domėtis palyginti neseniai – XX a. antrojoje pusėje, tačiau net ir dabar vieningai nesutariama, kas yra „moteriškumas“ ir ką jis reiškė įvairiais istorijos laikotarpiais. Žmonijos istorija iš esmės yra vyrų istorija. Nemažai išlikę žinių tik apie išskirtines moteris, tokias kaip Žana d'Ark, monarches, tačiau trūksta žinių apie kasdienį eilinių moterų gyvenimą, jų socialinį vaidmenį visuomenėje, šeimoje. Socialinių vaidmenų kaita, ypač sparti XX a., paveikė daugelį sričių, kurių kiekvieną galima analizuoti atskirai.

Šiame skyriuje bus analizuojama, kaip keitėsi lyčių socialiniai vaidmenys istoriniu laikotarpiu nuo XIV a. iki XX a.

1.1 Lyčių socialiniai vaidmenys: moters pareigos

Mokslininkai tradicinius lyčių socialiniss vaidmenis apibrėžia per tai, kaip vyrai ir moterys pasidalina darbais, kai vyrai dirba apmokamą darbą už šeimos ir namų ribų, o moterys lieka namuose ir rūpinasi namų ūkiu bei auklėja vaikus¹.

Kalbėti apie moters socialinį vaidmenį modernizmo laikotarpiu, reiškia kalbėti apie tai, kokios pareigos jai patikimos, kokius darbus moteris atlieka šeimoje, už ką ji yra atsakinga namų ūkyje. Ankstyvajame modernizme kontaktus su institucijomis, pareigūnais ir kt. palaikydavo tik vyras, kadangi jis buvo atsakingas už turtą, turėjo teisę jį valdyti, ir jis priimdavo visas šeimos gyvenimo sritis paveikti galinčius sprendimus.

Vis dėlto, nors moteris nepriimdavo formalių sprendimų ir nevaldė turto, jai buvo patikėta puoselėti tradicijas ir pagal savo papročius auklėti vaikus. Kita vertus, vyrai rūpindavosi materialiais dalykais ir su vaikais laiko nepraleisdavo, todėl tai, jog moteris pagal savo papročius auklėjo vaikus rodo tik tai, kad vaikais tėvas rūpindavosi tiek, kiek patenkindavo materialius jų poreikius. Būtent dėl to, jog moteris, tapusi motina, skiepija vaikams tam tikras vertybes, XIV a. mišrios airių moterų santuokos su anglų ir škotų naujakuriais buvo draudžiamos. Moteris perduoda ne tik kultūrą, bet ir religiją, kuri tuo metu jau buvo tapusi konfliktų priežastimi. Tačiau vis dėlto mišrios santuokos buvo sudaromos strateginiais tikslais – taip anglai elgdavosi, kad sukurtų ir sutvirtintų ryšius su Europos žemyne ar Airijoje gyvenančiais svarbių giminių atstovais².

Moters visas gyvenimas prabėgdavo namuose, uždaroje erdvėje, šeimos aplinkoje. Moterys visur ir visais laikais buvo siejamos su namų sfera, o už namų ribų nedirbo jokio darbo. Istorijoje užfiksuota, jog Sasanidų imperijos aukštuomenės moterys per visą savo gyvenimą net neišeidavo iš namų³. **Net ir tarnais, kurių darbas buvo labai panašus į tą, kurį be jokio užmokesčio atlieka ištekėjusios moterys namuose, modernėjančioje Airijoje dirbo daugiau vyrai nei moterys⁴. Tai parodo, jog iešiti iš namų ir dirbti apmokamą darbą galėjo tik vyrai.** Ir pati santuoka su moterimi dažnai buvo išskaičiuota: arba, kaip minėta, tai buvo strategiškai svarbu (sudaromos sąjungos), arba, kad patenkintų vyrų seksualinius poreikius.

XVIII a. Londone buvo paplitusios fiktyvios santuokos. Kunigai tuokdavo daug žmonių netikrais, išgalvotais vardais arba net anonimiškai – nenurodant vardų. Būdavo taip, kad vietoje, kur buvo sudaromos santuokos, nuolatos laukdavo vyras, o susituokdavo jis su čia užsukusia nepažįstama prasiskolinusia moterimi. Po nakties jie daugiau nesusitikdavo, o iš dėkingumo vyras, laikinas jos

¹ HALLER, Max, HOELINGER, France, *Female employment and the change of gender roles: the conflictual relationship between participation and attitudes in internal comparison*, p. 110.

² BROOMHALL, Susan, TARBIN, Stephany, *Women and Gender in the early modern world: Women, identities and communities in Early Modern Europe*, p. 23

³ BAILEY, Joanne, *Gender in History*.

⁴ BROOMHALL, Susan, TARBIN, Stephany, *Women and Gender in the early modern world: Women, identities and communities in Early Modern Europe*, p. 20

sutuoktinis, pavyzdžiui, grąžindavo jos skolas. Tuokiamasi buvo ir su nepilnametėmis, neveiksniomis merginomis ir moterimis, netgi jas grobiant, o tekėdavo jos dažnai už nepažįstamų, niekad prieš tai nematytų vyrų⁵. Tokių fiktyvių santuokų reikėdavo dėl tuometinės visuomenės konservatyvumo, kur nesantuokiniai lytiniai santykiai buvo smerkiami. O santuokoje jie neužtraukdavo pasmerkimo, net jei vykdavo prieš moters valią. **Tai tik parodo, jog moters subordinacija vyrui santuokoje buvo įprasta šeimyninė vertybė, o pati santuoka sudaroma tam, kad patenkintų interesus: strateginius ar fiziologinius.**

Moterys, pastojusios netekėjusios, todėl ir buvo smerkiamos, kad palaikė seksualinius santykius ne santuokoje. Joms buvo numatytos bausmės visiškai neatsižvelgianti į tai, jog santykiai galėjo vykti ir prieš jos valią.

Nesantuokiniu seksu įtariamoms moterims buvo teisiamos bažnytiniame teisme, jos buvo baudžiamos bandomis arba viešu nuplakimu. Bausmių buvo stengiamasi išvengti įrodant, jog moteris ir jos skriaudikas – sužadėtiniai, nes tokiu atveju, jei moteris laukiasi, už ją ekonomiškai atsakingas taptų vyras ir teismas moterį išteisintų⁶. Vienišos motinos stengėsi keltis į miestus, kadangi ten turėdavo daugiau galimybių išgyventi, sukurti savo istoriją ir būti mažiau smerkiamos, sukelti gailėstį, tačiau dauguma jų, jei neapsigyvendavo namų ūkyje su šeiminku (kaip beje, ir nevedę vyrai), tapdavo benamėmis valkatomis⁷.

Į nesantuokinį seksą buvo žiūrima kaip į grėsmę namų ūkių ir bendruomenės stabilumui, ypač jei atsiranda nesantuokinių vaikų. Tačiau už tai buvo baudžiamos ir dar labiau iš visuomenės išstumiamos tik moterys. Toks visuomenės požiūris į seksą ne santuokoje ir ne santuokoje gimusius vaikus dabar vyrauja musulmoniškose šalyse. Tuokiamasi labai aiškiai žinant, kad santuoka bus trumpa, kad ji skirta tik trumpalaikiam malonumui, svarbu, vienu žodžiu tik tam, kad vienkartiniai lytiniai santykiai įvyktų santuokoje.

Vyrams nebuvo taikomos nei jokios panašios bausmės, nei jie buvo visuomenės smerkiami. Atvirkščiai, pavyzdžiui XVIII a. buvo įprasta, jog pasiturinčių tėvų sūnūs, baigę universitetus, keleriems metams vyksta į vadinamąjį didįjį turą (*the great tour*) į Europą, kur nerūpestingai leidžia laiką, o grįžę jau yra pasirengę vesti ir kurti šeimą (aprašomas įvykis, kai jaunuolis į Paryžių išvyko trejiems metams, ten klajojo, daug lošė, o tėvas turėjo padengti jo skolas ir padarytus nuostolius, nors buvo tikimasi, jog

⁵ ANDREWS, Alexander, *The eighteenth century – or illustrations of the manners and customs of our grandfathers*, p. 43

⁶ WARD, Joseph P., *Violence, Politics and Gender in early modern England, Women's Narratives of Sexual Assault*, p. 43

⁷ BROOMHALL, Susan, TARBIN, Stephany, *Women and Gender in the early modern world: Women, identities and communities in Early Modern Europe*, p. 140.

žemyne, kaip anglai vadina Europą, jis išmoks nugludintų manierų ir pasisems vertingos patirties)⁸. O to paties amžiaus moterys privalėjo atrodyti gležnos, išauklėtos ir nekaltos, nors kartais tai paneigdavo jų išvaizda: paraudoninti skruostai ir dažyti antakiai.

Didžiojo turo tradicija ir supratimas, kokia turėjo būti ir kaip atrodyti moteris, iliustruoja anuomet įprastą pasiskirstymą socialiniais vaidmenimis šeimoje: vyrui priskiriama išorinė, ne namų sfera, jis gali megzti kontaktus, keliauti, pramogauti ne namuose.

Toks moters elgesys nebūtų toleruojamas, už tokį elgesį ji tik dar labiau išstumtama iš visuomenės. Moterims, kurios pareiga – rūpinimasis namais, vertybių puoselėjimas ir vaikų auklėjimas, keliami kur kas aukštesni elgesio reikalavimai. ttik jos vienos teisiamos ar baudžiamos ir smerkiamos už nesantuokinį nėštumą būtent todėl, kad griovė visuomenėje nusistovėjusią tvarką.

Nors moters sfera buvo namai ir šeima, vis dėlto visais laikais buvo situacijų, kada ir moteriai tenka palaikyti ryšius su išoriniu pasauliu. Ir jei XX a. moteris pati gali sutvarkyti daug reikalų ir užsiimti beveik bet kokia veikla, kokia užsiima vyrai, anksčiau ne tik tokių veiklų sąrašas, bet ir aplinkybės, kuriomis moteris gali jomis užsiimti, buvo smarkiai apribotos.

Pavyzdžiui, XVII a. moterys privalėjo remti vargšus, našlaičius. Moterys rūpinosi ne tik savo namų ūkiu, bet dar ir turėjo pasirūpinti tais, kurie neturėjo namų. Našlės palikdavo testamentą, kurį vykdant, pavyzdžiui, reikėdavo parduoti jai likusį turtą ir gautas lėšas paaukoti vargstantiems⁹. Labdara visada buvo lydima viešų pasirodymų, kuriuose dalyvaudavo ir paramos gavėjai. Tokia veikla buvo remiama parapijų.

Taip besielgdama moteris atliko dievišką, motinišką bendruomenės gelbėtojos vaidmenį, tarsi pratęsdama savo šeimyninį vaidmenį, kuri atlikdama ji privalo būti rūpestinga, kaip namuose, taip ir visuomenėje. Tai buvo natūralus jų namų ūkio pareigų tęsinys, nors ir atliktas viešai. **Toks moters vaidmuo diplomatijoje įprastas ir dabar: diplomatų ir valstybių vadovų žmonos užsiima labdaringa veikla.** Viena vertus, tokiu būdu diplomatų žmonos reprezentuoja savo šalį ir kultūrą, valdo minkštosios galios vertus, kita vertus, ji taip pratęsia, o gal net kompensuoja rūpestį savo namų ūkiu ir šeima.

Dar viena ir šiuolaikiniame diplomatiniam protokole išlikusi moters atsakomybė – neformalūs vizitai, svečiavimasis. Aukštesniųjų sluoksnių moterys vykdavo į vizitus pas kaimynus (kaimynai – artimiausiai gyvenantys to paties sluoksnio žmonės), tačiau vizitai priklausydavo nuo vyro valios, kaip, beje, ir leidimas naudotis karieta, nuo kurios techniškai priklauso nuvykimas pas kaimynus. Pagrindinis tokių vizitų tikslas – pasikeisti informacija, žemesnio sluoksnio – pasiskolinti namų apyvokos daiktų ar

⁸ ANDREWS Alexander, *The eighteenth century – or illustrations of the manners and customs of our grandfathers*, p. 14.

⁹ BROOMHALL, Susan, TARBIN, Stephany, *Women and Gender in the early Modern World: Women, identities and communities in Early Modern Europe*, p. 92.

paįvairinti namų ūkio kasdienybę¹⁰. Tokie vizitai – galimybė moterims socializuotis, tačiau ir ji įgyvendinama namų, tik ne savų, aplinkoje. Be to, pats vizitų tikslas taip pat yra, jei galima taip pasakyti, moteriškas – informacijos apie šeimyninius įvykius, tokius kaip vestuvės, krikštynos, ligos rinkimas, namų apyvokos daiktų skolinimasis padeda vykdyti moteriškas pareigas.

Taigi kalbant apie socialinį moters vaidmenį, svarbiausias dalykas, kurį moteris jame atlieka, yra pareigos šeimoje. Šeima ir namų sfera – tai moters erdvė, kurioje ji ir gyveno, ir pramogavo, ir dirbo. Veikla už namų ribų, socialiniai kontaktai ir sprendimų priėmimas buvo vyrų sritis.

Feministinė teorija teigia, jog esama tokių visuomenės gyvenimo aspektų, kuriuose pasireiškiantys skirtumai priklauso nuo lyties. Teigiama, jog žmonių dalyvavimo visuomenės gyvenime būdas ir galimybė naudotis visuomeninio gyvenimo pranašumais priklauso nuo lyties. **Pavyzdžiui, dar ir dabar daugelyje šalių privaloma karo tarnyba tik vyrams, o vaikui susirgus atleidžiama nuo darbo moteris, ir tik moteris išeina motinystės atostogų.** Visuomenės gyvenimo viešojoje srityje, kuri suteikia valdžią, gerą darbo užmokestį ir turi prestižą, vyrauja vyrai, o moterims tradiciškai vis dar tenka namai, namų ūkis ir šeima.

Be to, iš skirtingų lyčių tikimasi ne tik skirtingos veiklos ir skirtingų pareigų atlikimo, bet ir kuo skirtingos išvaizdos. Visame pasaulyje vyrų ir moterų drabužiai esmingai skiriasi, o tuos skirtumus tik labai nedidele dalimi lemia kūno sandara, o ne kultūra. Skiriasi net, atrodytų, identiški drabužiai: marškinių sagos bus skirtingose pusėse priklausomai nuo to, ar jie vyriški, ar moteriški. Tas pats pasakytina apie šukuosenas. Visuomenei rūpi, kad individas demonstratyviai rodytų savo lytį. **Apranga aktuali ir diplomatiniam protokole: vis dar svarbu pabrėžti moteriškumą vilkint suknelę ar sijoną, o ne kelnes.**

Kalbant apie moterų ir vyrų socialinius vaidmenis, teigiama, jog moteris savo pašaukimą gali atskleisti tik vienu būdu: gimdyti vaikus ir rūpintis vaikais ir artimaisiais, namais, o vyro pašaukimo įgyvendinimas yra už šeimos ribų ir daugybe būdų. O moterims net namų tvarkymo būdai priklausomai nuo kultūros gali būti griežtai reglamentuoti¹¹. Moterys visuomenėje visais laikais buvo išpraustos į žymiai siauresnius rėmus, negu vyrai. Nors jų sfera – namai, ir, atrodytų, jos nematomos ir jį elgesys galėtų būti laisvesnis, šeimoje jos turi paklusti vyrui, o subordinacija visada reiškia griežtas elgesio taisykles.

Apie tradicinį moters vaidmenį kalbant vartojami iškilmingi žodžiai: jos atlieka kilnią misiją visuomenei, tautai, žmonijai ir net Dievui, nes gimdo vaikus, auklėja ir augina juos, kursto namų židinių

¹⁰ BROOMHALL, Susan, TARBIN, Stephany, *Women and Gender in the early Modern World: Women, identities and communities in Early Modern Europe*, p. 92.

¹¹ SLENCZKA Kazimierz, *Feminizmas*, p. 30.

ateinančioms kartoms perduoda žinias apie svarbiausias vertybes, vyrams teikia raminantį bendrumo su artimaisiais jausmą, suteikia prasmę kasdieniam sunkiam jų darbui, palaiko optimizmą ir pasitikėjimą savimi¹².

Pažymintina, jog pats judėjimas už moterų teises atsiranda ne iš skurdo, o iš gerovės, todėl feminizmo judėjimo pradžia sutampa su tuo laikų, kai ėmė stiprėti vidurinioji klasė, kai šios klasės moterims namų ūkyje nebereikėjo dirbti tiek daug darbų ir atsirado laiko lavinimuisi. Pavergtos ir priverstos dėti neįsivaizduojamas pastangas, persekiojamos, engiamos ir žeminamos moterys visada buvo nemenka visuomenės dalis, tačiau jos bejėgiškai su tuo susitaiko ir manydamos, jog neturi kitos išeities, toliau taikstosi su tokia padėtimi ir todėl nemaištauja¹³. Pokyčius iniciavo moterys, kurių visuomeninė padėtis jau buvo patenkinama, jos turėjo daugiau kompetencijos, jau buvo įgijusios daugiau laisvių ir galimybių. Todėl šiuolaikinis feminizmas ir radosi tada, kai ekonomika ir gerovė kilo, dėl gerėjančios sveikatos apsaugos ir medicinos mokslo progreso moters amžius perkopė laiką, kada moteris yra vaisinga, be to, įgalino jas kontroliuoti savo vaisingumą. Į skurdesnius sluoksnius feminizmas skverbiasi nesėkmingai: ir dabar dauguma tokių moterų anksti išteka ir pastoja, lieka neišsilavinusios ir priklausomos nuo dirbančio vyro pajamų.

Kovos už moterų teises pradžios galima buvo tikėtis Prancūzijoje, kurioje per Revoliuciją buvo paskelbtas šūkis apie visų žmonių lygybę. Europa, pripratusi prie feodalinio žmonių rūšies skirstymo į kelis nelygius porūšius atsižvelgiant į luomą, po jų panaikinimo išgyveno šoką, ir dar fundamentalesnio ir natūralesnio žmonijos dalijimo į žmones ir moteris panaikinimas buvo visiškai nepriimtinas, o nedidelis skaičius maištininkų buvo neutralizuotas revoliucijoje patikrintais metodais¹⁴. Ir nors yra žinoma, kad abolicionistinių grupių veikloje Jungtinėse Amerikos Valstijose dalyvavo apie 100 moterų, atvykusios į kongresą į Europą 1840 m. jos negalėjo dalyvauti posėdžiuose kartu su vyrais, o juo labiau buvo nepriimtina, kad tuose posėdžiuose turėtų žodžio teisę¹⁵. **Taigi išeina, jog Revoliucija socialinius vaidmenis pakeitė tik lyginant su ansktesniais, tačiau „naujoji tvarka“ ir toliau palaikė vyrų ir moterų socialinių vaidmenų skirtumus.**

Tuo metu įsitikinimas, kad moteris yra žemesnės rūšies būtybė, Europoje buvo savaiame suprantamas dalykas, tai dažnai patvirtindavo mokslas ir filosofija, pavyzdžiui, Freudo psichoanalizės teorija. Tai patvirtina dar ir toks faktas: kai anglų rašytoja ir filosofė ir rašytoja Mary Wollstonecraft paskelbė primu laikomą feminizmo manifestą „Moters teisių gynimas“ (*A vindication of the rights of woman*), filosofas iš Kembridžo Thomas Tayloras anonimiškai išleido knygą „Gyvūnų teisių gynimas“ (*A vindication of the rights of brutes*). Knygoje filosofas įrodė, kad gyvūnai turi turėti tokias pat teises,

¹² SLENCZKA Kazimierz, *Feminizmas*, p. 42.

¹³ Ten pat, 47 p.

¹⁴ Ten pat, 55 p.

¹⁵ Ten pat.

kaip žmonės, o kadangi tai, anot filosofo, gryna nesąmonė, tokia pat nesąmonė moterims reikalauti lygių su vyrais teisių¹⁶. Dėl tokio ilgiau nekintančio požiūrio į moterį Europoje feminizmas reiškėsi radikaliau: moterys, norėdamos atkreipti dėmesį į kovą už balsavimo teisę, puldavo po deputatų automobiliais, prisirakindavo prie bėgių ir pan.

Tačiau nemažą indėlį į moterų kovą už lygias su vyrais teises nemažą indėlį įdėjo ir apsišvietę XVIII a. vyrai, kurie iš to irgi gavo naudos.

XVIII a. Didžiojoje Britanijoje vyravo nuomonė, jog moteris buvo „sukurta lengvesnei gyvenimo tarnybai“. „Pareiginga žmona ir gera motina yra vienas mieliausių veikėjų visoje Visatoje. Tegu į jas lygiuojasi moterys ir leidžia mums daugiau nieko negirdėti apie moterų teises“, - taip į Thomo Starlingo Norgato dviejų dalių esė „Apie moterų teises“ atsakė teisininkas Thomas Amyor (1794 m.).¹⁷ Vyrai tuo metu dar vadovavosi riterišku, galantišku vyriškumo supratimu, tokiu, koks vyravo ir viduramžiais – kad vyras turi ginti silpną moterį. Moterims nepriklausė joks turtas, šeimą aprūpindavo vyras, o šeimos svarba buvo ypač didelė – tai visuomenės struktūrinis vienetas. Toks buvo britų, pirmiausia vyrų, kurie formavo politiką ir viešąją nuomonę, įsitikinimas. **Tad kad pakistų moteriškumo suvokimas, o kartu ir moters vaidmuo visuomenėje, reikėjo, kad pirma pakistų vyrų vaidmuo.**

XVIII a. pab. tik 20 proc. Didžiosios Britanijos piliečių turėjo balsavimo teisę, reiškia, balsuoti galėjo tik kas penktas vyras, nes moterys balsavimo teisės neturėjo. Net Marry Wollstonecraft apie balsavimo teisę moterims tiks užsiminė, nes jeigu šia politine teise tuo laiku galėjo pasinaudoti tik maža dalis vyrų, tai moterims tapti lygiavertėmis pilietėmis ir gauti balsavimo teisę atrodė sunkiai tikėtina¹⁸. Kita vertus, tai gali būti priežastis, kodėl Didžiojoje Britanijoje radosi judėjimui už moterų teises pritariančių vyrų: kartu jie kovojo ir už savo politines ir pilietines teises.

Tuo pačiu laikotarpiu kilo ir abejonių dėl vyravusio šeimos modelio, kai šeimoje moteris paklūsta vyrui, nors šeima yra priskiriama moteriai, o ne vyrui. Teisių bilis sukėlė minčių, jog jei monarchų valdžią galima apriboti, tai gal įmanoma riboti ir vyro teises šeimoje¹⁹. Moterims neprieinamas buvo išsilavinimas, susituokusios jos nevaldė turto ir nebuvo atstovaujamos politiškai. Tai buvo laikai, kai **Šventasis raštas, įstatymai ir kiti autoritetai patvirtino ir įtvirtino vyro viršenybę moters atžvilgiu ir jos paklusimą vyrui.**

Krikščionybė moteriškumo suvokimui Europoje ypač didelę įtaką turėjo viduramžiais – visos moterys, kaip Ieva, yra nuodėmės ir blogio šaltinis. Taigi visų pirma moteris buvo atskirtos nuo vyrų tuo, jog negalėjo kunigauti ir dalyvauti religiniuose ritualuose, nes buvo laikomos nešvariomis dėl menstruacijų ir gimdymų (ypač jei gimsta mergaitė), o atsakingos jos buvo tik už tuos religinius ritualus,

¹⁶ SLENCZKA Kazimierz, *Feminizmas*, p. 55.

¹⁷ CHERNOCK Arriane, *Man and the Making of British Feminism*, p. 1.

¹⁸ Ten pat, p. 9.

¹⁹ Ten pat, p. 19.

kurie buvo susiję su namų ūkiu²⁰. Religija įtvirtino moters paklusimą vyrui: tai, kad pirmoji moteris Ieva buvo sukurta ir pirmojo vyro Adomo šonkaulio reiškia, jog moteris turi paklusti ir sekti vyrą, asistuoti ir būti šalia, tačiau nebūti žeminamai.²¹

1.2 Moterų moterų judėjimų pradžia ir lūžiai

Apie tai, kaip socialiniai vaidmenys buvo pasiskirstę visuomenėje, nėra daug išsamių žinių. Tai galima paaiškinti tuo, jog politinė istorija buvo rašoma vyrų, o apie kasdienį eilinių moterų gyvenimą galima sužinoti nebent iš radinių, moterų parašytų tekstų. Apie tai, kokia buvo moters vieta istorijoje, galima susidaryti vaizdą iš to, kaip buvo suprantamas moteriškumas. O moteriškumas Vakarų kultūroje tradiciškai susijęs su labiau neigiamomis konotacijomis, tokiomis kaip paklusnumas, silpnumas, priklausomybė, kvailumas ar net perdėtas lengvabūdiškumas²².

Mokslininkai, tyrinėjantys feminizmo, kaip kovos už moterų teises ir lygybę, istoriją sutaria, jog šio judėjimo pradžia siekia XIX a. Europą. Pirmąkart šis terminas pavartotas prancūzų socialisto Charles Fourier dar XIX a. pradžioje rašytame laiške. Socialistas tikėjosi, kad emancipuotos moterys taps naujos socialistinės visuomenės dalis. Jo socialinės emancipacijos ir lygybės idealas paveikė vėlesnes moterų ir kovotojų už moterų teises kartas²³.

Tačiau nors visame pasaulyje iki tol absoliučiai visose gyvenimo sferose vyravo vyrai (kaip aktyvūs, piliečiai, šeimos maitintojai ir šeimos galvos, darbininkai, sprendimus priimančios valdovai, turto valdytojai ir paveldėtojai ir t.t.), o moterims teko namų sfera ir reproduktorės vaidmuo.

Vienais iš moterų kaip reproduktorių socialinio vaidmens kaitos lūžių gali būti laikytini du istoriniai įvykiai: pramonės revoliucija ir Prancūzijos revoliucija. Tačiau dabartinei civilizacijai ir kultūrai kertinį akmenį padėjusių įvykių poveikis moters socialinio vaidmens kaitai kardinaliai skiriasi.

Su pramonės revoliucija siejamas branduolinės – iš vyro, žmonos ir vaikų – sudarytos šeimos atsiradimas. Tokioje šeimoje moteris tampa dar labiau priklausoma nuo vyro. XVIII a. ne tik šeima, bet ir valstybė bei bažnyčia buvo tos struktūros, kurios įtvirtino vyro viršenybę visuomenėje. Ištekėjusios moterys negalėjo valdyti iš savo tėvų paveldėto turto – tą galėjo daryti jų sutuoktiniai. Moterys taip pat negalėjo ginti savęs teismuose. Šeima be vyro – šeimos maitintojo – buvo pasmerkta skursti, tokioje šeimoje užaugę vaikai nebuvo laikomi pilnaverčiais visuomenės nariais²⁴. Pramoninės revoliucijos laikotarpiu žymiai išaugo žmonių mobilumas: žmonės kėlėsi į miestus ir miestai augo, plėtėsi darbininkų

²⁰ WIESNER, Merry, *Women and Gender in Early Modern Europe, Ideas and Laws regarding Women*, 15 p.

²¹ Ten pat, p. 27.

²² DAUGIRDAITĖ, Solveiga, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, p.16.

²³ WINSLOW, Barbara, *Feminist Movements: Gender and Sexual Equality*, A Companion to Gender History:, p. 187.

²⁴ VALENZE, Deborah, *Gender in Formation of European Power*, A Companion to Gender History: 1750 – 1914, p. 460.

rajonai. Būtent todėl branduolinėje šeimoje vyras užėmė vienintelio šeimos maitintojo, išlaikytojo vaidmenį. Šeimos nebegyveno iš tėvų paveldėtoje dirbamoje žemėje, kur kiekvienas didelės šeimos narys įnešdavo savo indėlį į bendrą gerovę. Ir nors iš žemesniųjų visuomenės sluoksnių šeimų sunkų fizinį darbą dirbdavo ir moterys ar net vaikai, jų darbas buvo įvertinamas žymiai pigiau, nei vyrų.

Tačiau vis dėlto ir pramoninė revoliucija atnešė pasikeitimų: kaip niekad anksčiau plito ikivedybiniai lytiniai santykiai ir visoje Europoje gana ženkliai – iki penktadalio – išaugo ne santuokoje gimusių kūdikių skaičius. Tai taip pat siejama su išaugusiu žmonių mobilumu ir siekiu prasigyventi: vyrai, palikę sužadėtines, išvykdavo uždarbiauti, ir dažnai taip ir nesugrįždavo. Tokios tendencijos paskatino kai kuriuos pokyčius: pavyzdžiui, Vokietijos imperijoje susirūpinta parama vienišoms motinoms ir imtos kurti tėvystės priskyrimo ar pripažinimo procedūros²⁵.

Verta paminėti, jog homoseksualumas – sodomija – buvo laikomas kriminaliniu nusikaltimu, už kurį, bent jau iki XVIII a. aštunto dešimtmečio, didžiojoje Europos dalyje buvo baudžiama mirtimi²⁶. Tai parodo, jog vienišų motinų, nors jų padėtis ir neatitiko tuo metu vyravusios šeimos sampratos, padėtis kiek gerėjo, tačiau kitokie netradiciniai santykiai buvo griežtai smerkiami.

Iš to, kaip moterys elgėsi per Didžiąją Prancūzijos revoliuciją, būtų galima daryti išvadą, jog tai buvo moterų socialinio vaidmens lūžis. Tačiau moterų aktyvumas truko neilgai: valdžią bijantys prarasti jakobinai suvaržė moterų teises, neleido pakisti jų socialiniam vaidmeniui.

Vienas svarbiausių revoliucijos įvykių buvo apie 6 tūkstančių moterų žygis į Versalio rūmus, kilęs dėl aukštų duonos kainų, ir kurio metu įkaitu buvo paimtas karališkosios šeimos narys. Svarbu paminėti tai, kas turėjo tarsi simbolinę reikšmę: moterys tuomet įsiveržė į Nacionalinę asamblėją, vaikščiojo koridoriais, kuriais vaikščiojo ir šalies valdovai, buvo netgi užfiksuota, kad kelios moterys atsisėdo ir į asamblėjos pirmininko krėslą²⁷. **Taigi moterys buvo aktyvios revoliucijos dalyvės, pačios ėmėsi aktyvių veiksmų, kurie tapo vėlesnės reakcijos katalizatoriumi.**

Vėliau moterys ėmėsi burtis į klubus ir asamblėjas, manyta, jog dėl indėlio į revoliuciją ir naująją „Laisvės, lygybės ir brolybės“ tvarką jos ir bus pripažintos lygiomis. Tačiau jakobinai moterų aktyvume įžvelgė grėsmę ir uždraudė jų klubus, susirinkimus ir bet kokią kitą politinę veiklą. Moterims netgi negalima buvo būriuotis gatvėje daugiau nei po penkias. Jakobinai moterų aktyvumą laikė ėjimu prieš moterišką prigimtį ir įsakė moterims „rengtis paprastai, sunkiai dirbti namuose, nedalyvauti asamblėjose turint tikslą kalbėti, o veikiau jau manyti, jog jų buvimas ten darys teigiamą įtaką jų vaikams“²⁸.

²⁵ VALENZE, Deborah, *Gender in Formation of European Power, A Companion to Gender History: 1750 – 1914*, p. 461.

²⁶ Ten pat.

²⁷ WINSLOW, Barbara, *Feminist Movements: Gender and Sexual Equality, A Companion to Gender History*, p. 190.

²⁸ Ten pat.

Taigi aktyviais, sprendimus priimančiais naujosios Prancūzijos Respublikos piliečiais galėjo būti tik vilkintys kelnes, t.y., tik vyrai. Aktyvūs piliečiai nutarė, jog politika, pilietinis aktyvumas prieštarauja moters prigimčiai. Reiškia, moters socialinis vaidmuo pirmojoje Prancūzijos respublikoje išliko kaip reproduktorės, priklausančios uždarai šeimos, namų sferai.

Verta atkreipti dėmesį, jog jakobinai iškėlė tam tikrus reikalavimus ir moters aprangai: moterims rengtis vyriškais drabužiais buvo draudžiama. Jakobinai moterims nustatė ne tik socialinius vaidmenis, bet ir aprangą, kuri turėjo būti paprasta ir moteriška.

Kaip minėta pradžioje, feminizmas kaip judėjimas ėmė kurtis vėliau – XIX a. Tačiau verta paminėti, kad pats žodis „feminizmas“ reiškė „moterų teisių gynimas“ nebuvo vartojamas Didžiojoje Britanijoje iki pat XIX a. pabaigos - 1895 m.²⁹ Šiuo laikotarpiu moteris siekė išsikovoti teisę balsuoti – būti visavertėmis pilietėmis – ir teisė pačioms valdyti savo turtą. **Ir tik tada, kai ėmė kisti socialinis moters vaidmuo, moteris įgijo daugiau laisvės, mezgė kontaktus už namų ribų, ir tik tada iškilo bendravimo taisyklių poreikis situacijose, kuriose dalyvauja moteris.**

Feminizmas – tai įsitikinimas, kad vyrai ir moterys iš prigimties yra lygiaverčiai. Ir kadangi daugelyje visuomenių vyrai buvo ar dar ir dabar yra privilegijuota grupė, reikalingi socialiniai judėjimai, kurie imtųsi keisti tokią visuomenės sandarą³⁰.

Vieni pasisakė už feminizmą: žmonės gali keisti visuomeninę sandarą, todėl būtina atsižvelgti į moterų, kurios sudaro pusę visuomenės, interesus, juos įgyvendinti, ir atstovauti joms. Kiti sakė, kad moterys neturėtų tikėtis lygių su vyrais teisių, kadangi jos visuomenėje atlieka reprodukcinę funkciją ir turti aukotis visuomenės labui. Dar kiti argumentavo, jog net ir nekeičiant moters socialinio vaidmens reikia ją priimti į viešąją sferą, kad padėtų kurti geresnę visuomenę, kadangi moteris – motina, šeimos židinio kurstytoja, namų prižiūrėtoja – visuomenėje yra moralinis autoritetas.

Viena feminizmo pradininkių laikoma britų rašytoja Mary Wollstonecraft. 1792 m. ji parašė veikalą „*A Vindication of the Rights of Women*“ (*Moterų teisių gynimas*), kuris tapo kertiniu feminizmo akmeniu. Autorė manė atstovaujanti visoms moterims. Ji konstatuoja, kad moterims paneigiamos teisės į išsilavinimą, lygiavertiškai vertinamą darbą, politines teises ir tenka kęsti tironiją namuose. Visišką moters finansinę priklausomybę nuo vyro santuokoje autorė vertino kaip legalią prostituciją. Autorės nuomone, būtent valstybė galėtų imtis visuomenės reformavimo. O po penkiasdešimties metų, 1848 m., įvyko pirmoji moterų feminisčių konferencija Seneca Fallse³¹.

Grupinio moterų maišto, judėjimo, kuris stengtųsi keisti vyraujančias socialines normas ir visuomenės požiūrį, iki XX a. nebuvo. Teisiniu ir politiniu požiūriu moterys vienodos su vyrais tapo tik

²⁹ WINSLOW, Barbara, *Feminist Movements: Gender and Sexual Equality*, A Companion to Gender History, p. 187.

³⁰ Ten pat.

³¹ Ten pat.

po Pirmojo pasaulinio karo. 1848 m. Seneka Fallso miestelyje susirinkusios moterys paskelbė deklaraciją *Declarations of Sentiments*, kuria reikalavo ne tik balsavimo teisės, bet ir daugelio kitų teisių, kurios dabar atrodo savaime suprantamos, tačiau iki deklaracijos priėmimo daugeliui buvo neįprastos ir netgi kėlė juoką. Tai teisė gauti tokį pat išsilavinimą, po vedybų išsaugoti nuosavybės teisę į savo turtą, pradėti dirbti neklausiant vyro leidimo, lygiomis teisėmis spręsti šeimos gyvenimo klausimus, pavyzdžiui, dėl gyvenamosios vietos, vaikų auklėjimo ir likimo.

Maždaug nuo 1920 m. feminizmo esmė buvo ne tik moterų kova už balsavimo ir nuosavybės teises, bet ir ekonominę, socialinę ir seksualinę laisvę. Feminizmas labai paveikė ne tik politinius įsitikinimus, o pirmiausia padarė įtaką kasdieniai vyrų ir moterų veiklai: jų santykiams, šeimos sferai, darbui, aprangai. Ypač įtaka jaučiama reprodukcijoje, šeimos planavime. Įdomu tai, jog feminizmą galima pavadinti tyliąja revoliucija. Pokyčiai nebuvo staigūs, kardinalūs ir išprovokuoti masinių neramumų. Pokyčiai vyko privačioje sferoje: namuose, virtuvėse, miegamuosiuose, darbo vietose, kur moterys žingsnis po žingsnio išsikovojo daugiau teisių ir keitė savo socialinį vaidmenį.

Tarpukario Prancūzijoje pasirodė romanas, pavadintas „Moteris, kuri nenorėjo vaikų“ (žr. 1 priedą). To meto Prancūzijos spaudoje buvo gausu karikatūrų, pranešančių apie prancūzų tautos išnykimą, kadangi sumažėjo gimstamumas, nors statistiškai tai ir nebuvo užfiksuota arba gimstamumas sumažėjo nežymiai. Susirūpinimas mažėjančiu gimstamumu galėjo reikšti susirūpinimą pokario Prancūzijoje kintančiu moters vaidmeniu: dirbti ir gyventi sau. Tam nesutrukdė nė tarpukario Prancūzijoje veikęs įstatymas, draudžiantis kontracepcijos ir abortų propagavimą – paskaitas, reklamą, straipsnius, kurie skatintų moteris imtis kontraceptinių priemonių ar aborto³².

Maždaug nuo 1920 m. feminizmą sudarė ne tik moterų kova už balsavimo ir nuosavybės teises, bet ir ekonominę, socialinę ir seksualinę laisvę³³. Kaip tik tuo metu žymus socialinių vaidmenų lūžis įvyko Prancūzijoje: spauda susirūpino, jog esą moterys nebenori gimdyti vaikų ir ima vis labiau panašėti į vyrus: nebepriiama atsakomybės už namų sferą, ima kitaip kirptis ir rengtis³⁴. Tarp kitų socialinių ir ekonominių pokyčių, kuriuos atnešė Pirmas pasaulinis karas, moterų vaidmens pasikeitimas gali būti laikytinas bene svarbiausiu, kadangi naujoji visuomenės sandara paklojo pamatus dabartinei Vakarų visuomenei.

Prancūzijoje į šį lūžį visuomenė reagavo jautriai dėl kelių priežasčių:

1. Atskirti vyrų ir moterų vaidmenys buvo labai svarbūs prancūzų kultūroje, todėl skirtumams ėmus trintis, buvo pranašaujama civilizacijos prancūziškąja prasme pabaiga³⁵;

³² ROBERTS, Mary Louise, *Civilization without sexes: reconstructing gender in postwar France 1917 – 1927*, p. 93.

³³ WINSLOW, Barbara, *Feminist Movements: Gender and Sexual Equality*, A Companions to Gender History, p. 187.

³⁴ ROBERTS, Mary Louise, *Civilization without sexes: reconstructing gender in postwar France 1917 – 1927*, p. 19, 63.

³⁵ ROBERTS, Mary Louise, *Civilization without sexes: reconstructing gender in postwar France 1917 – 1927*, p. 63.

2. Iš karo grįžę veteranai savo darbo vietas rado užimtas moterų ir todėl sunkiai resocializavosi;

3. Moterys uždirbo ir mėgavosi gyvenimu žymiai mažiau laiko skirdamos namų sferai, tuo tarpu veteranai aiškiai jautėsi neįvertinti;

4. Daug prancūzų vyrų žuvo kare, todėl buvo tikimasi, jog moterys gimdydamos kompensuos praradimus, tačiau jos atidėjo šeimos kūrimą ir vaikų gimdymą. Buvo priešinami vyrai, kurie kare atidavė savo gyvybes kare, ir moterys, kurios nenori suteikti naujos gyvybės³⁶.

Ypač žymus pokytis įvyko moterų aprangoje. Jį verta aptarti plačiau, kadangi vyraujanti mada reiškia tam tikrų vyraujančių socialinių normų ir vertybių rinkinį. Keičiantis vertybėms ir socialiniams vaidmenims, keitėsi ir moters išvaizda.

Kadangi moterys ėmė dirbti, nepatogūs, moteriškumą išryškinantys drabužiai ėmė trauktis iš garderobo. Jų vietą užėmė paprastesni, praktiški drabužiai.

Taigi moterys nustojo nešioti korsetus, rinkosi minkštesnių audinių, patogesnius drabužius, ėmė trumpai kirptis. Naujos šukuosenos ypač šokiravo – didelį visuomenės spaudimą teko atlaikyti tiek naujai apsikirpusioms moterims, tiek kirpėjoms. Moterys dar niekada istorijoje nesikirpo trumpai, taip, kaip vyrai, o ilgi plaukai – vienas svarbiausių moteriškumo simbolių (žr. 1 paveikslą). Įdomu tai, jog trumpai apsikirpusios moterys buvo smerkiamos už tai, jog šukuoseną pakeitė be savo tėvų ar vyro leidimo. Be to, namuose moterys ėmė nešioti pižamas, labai primenančias vyriškas (žr. 1 priedą).

1 paveikslas. Berniukiškos šukuosenos. ROBERTS, Mary Louise, *Civilization without sexes: reconstructing gender in postwar France 1917 – 1927*, p. 92.

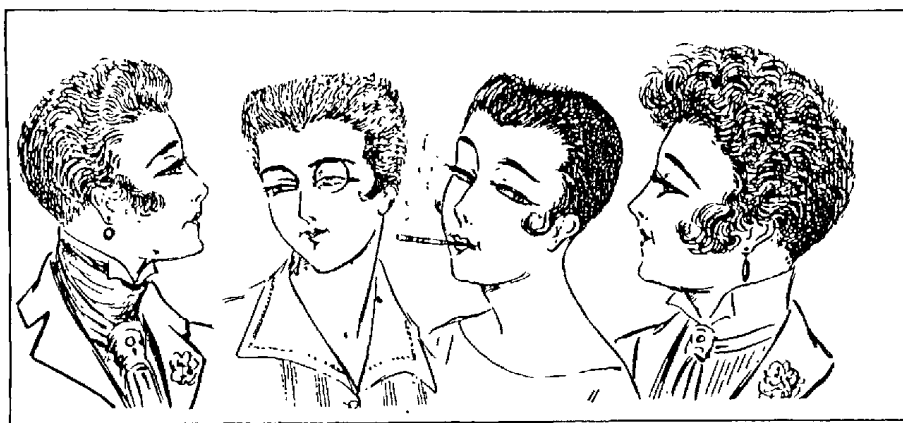

Figure 7. “Coiffures Garçonnes,” *Le Capillariste*, 1925. From Catherine Lebas and Annie Jacques, *La Coiffure en France du Moyen-Age à nos jours* (Delmas International, S.A., 1979)

p. 63.

³⁶ ROBERTS, Mary Louise, *Civilization without sexes: reconstructing gender in postwar France 1917 – 1927*, p. 120.

Patogesnė apranga ir mažiau priežiūros reikalaujanti šukuosena suteikė moterims daugiau fizinės laisvės ir mobilumo, buvo patogiau keliauti ir dirbti. Po Pirmojo pasaulinio karo iškilo ir pirmieji mados namai, o drabužių kūrėja Coco Chanel netgi rengdavosi vyriškai, o šį jos poelgį kopijavo daug Prancūzijos moterų³⁷.

Pasikeitusi moters apranga ir išvaizda simbolizavo, išreiškė pačią socialinių vaidmenų kaitą. Tradiciškai moteris buvo tarsi išorinis vyro vyriškumo ženklas: jai priklausė namų sfera, ji gimdo vyrui vaikus ir juos augina. Tačiau per Pirmąjį pasaulinį karą vyrams išvykus į karą, moterys užėmė jų darbo vietas. Grįžusių vyrų laukė visiškai pakitęs pasaulis: jie neberado savo žmonių namuose, o rado jas kitaip atrodančias ir dirbančias anksčiau jiems priklausiusius darbus: mokytojo, konduktoriaus, pardavėjo, kasininko ir t.t. Tai dar labiau morališkai žlugdė iš karo grįžusius veteranus, vertė juos jaustis palaidotais gyvais.

Taigi socialinių vaidmenų pokyčiai – lėti ir ypač skausmingi, buvo pagreitinti tik staigaus ir traumuojančio Pirmojo pasaulinio karo. Ilgą laiką lytis buvo pagrindinis identiteto ir politinės galios ženklas visuomenėje ir kultūroje, tačiau socialiniai vaidmenys po karo tapo nebe taip griežtai apibrėžiami.

Po 1960 m. moterų išsilaisvinimo judėjimo konstatuota, jog feminizmas yra politikos teorija ir praktika, pasisakanti už moterų laisvę, nepaisant rasės, amžiaus, seksualinės orientacijos ir neįgalumo³⁸. Patriarchalizmas – institutiškai įtvirtinta vyro valdžia šeimoje – patyrė krizę. Sociologai nurodo tokias patriarchalizmo krizės priežastis:

1. Didėjantis moterų įsitraukimas į apmokamo darbo rinką. Šią tendenciją galima iliustruoti tokia statistika: 1973 m. dirbo tik 48,3 proc. moterų, o 1993 m. – 62 proc. Moterų ekonominė galia pakirto vyrų kaip šeimos maitintojų autoritetą, išaugo moterų finansinė nepriklausomybė.

2. Moterų sąmoningumo pasikeitimas. Šį pokytį įkvėpė feministiniai judėjimai bei reprodukciniai pokyčiai: kontracepcija ir dirbtinis apvaisinimas. Moterys turėjo daugiau galimybių reguliuoti vaikų gimimo laiką bei dažnumą, medicina suteikė galimybę susilaukti vaikų ir neturint vyro³⁹.

Taigi lūžis, prasidėjęs abiem pokariais, kai moterys užimdavo vyrų darbo vietas, nebuvo vienkartinis ir trumpalaikis. Vis daugiau moterų siekė išsilavinimo, kuris suteikė galimybę dirbti ne fizinį, o kvalifikuotą darbą. Moterys tapo ekonomiškai aktyvia ir nepriklausoma – neišlaikoma vyro, pati sugebanti išlaikyti vaikus.

³⁷ ROBERTS, Mary Louise, *Civilization without sexes: reconstructing gender in postwar France 1917 – 1927*, p. 67.

³⁸ WINSLOW, Barbara, *Feminist Movements: Gender and Sexual Equality*, A Companions to Gender History, p. 187.

³⁹ CASTELLS, Manuel, *Tapatumo galia*, Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra, p. 213.

Tai, kartu su globalizacija ir vis stiprėjančiu individualizmu prisidėjo prie tradicinės branduolinės šeimos nykimo: šeimos ryšiai silpnėjo, prisiimama mažiau išpareigojimų, savi interesai vis rečiau aukojami šeimos labui⁴⁰.

Būtent todėl moterys ėmė atidėlioti santuoką ir vaikų planavimą, vis daugiau kūdikių gimsta ne santuokoje ir auginami vienišų motinų, taigi pasikeitė ir ne tik moterų socialinis vaidmuo, bet ir pati šeimos struktūra. Sociologai pateikia tokias šių tendencijų iliustracijas:

1. Didėja skyrybų skaičius Didžiojoje Britanijoje 1970 m. skirdavosi 16,2 proc. porų, 1990 – 42 proc.). Tiesa, gali vykti pakartotinės santuokos, kur patriarchalinis modelis vėl atkuriamas.
2. Dėl augančio užimtumo mažėja tradicinių šeimų. Jungimasis į poras vis dažniau atidėliojamas dėl užimtumo. Taip pat populiarėja gyvenimo nesusituokus tendencija.
3. Atsiranda vis daugiau vienišų žmonių namų ūkių. Tokia tendencija atsiranda dėl gyventojų senėjimo, augančio užimtumo, kai nepavyksta surasti gyvenimo partnerio. JAV per 20 metų santuokų sumažėjo apie 20 proc. Vienišiams žmonėms priklauso nuo 20 iki 33 proc. šalių namų ūkių.
4. Keičiasi moterų reprodukcinis elgesys, daugėja vaikų, gimstančių ne šeimose. JAV 1970 m. 5,8 proc. vaikų gimė ne santuokoje, o 1990 m. ne santuokoje gimę kūdikiai sudarė 28 proc. Biologinė reprodukcija vyksta, tačiau nebe šeimos institucijoje⁴¹.

Taigi kartu su socialiniais vaidmenimis keičiasi ir pati šeimos samprata. Formuojasi moderni šeima, kur žmonės gyvena nesusituokę, gyvena du tos pačios lyties partneriai ir kt. Kai kuriose šalyse tradicinė branduolinė patriarchalinė šeima jau šiandien yra atgyvena ir joje gyvena itin mažai žmonių.

Jau 1994 m. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ataskaitoje pažymima, jog vyksta socialinių vaidmenų kaita: tradicinis „lyčių susitarimas“, kai vyrui tenka šeimos galvos ir maitintojo vaidmuo, o moteris rūpinasi šeima ir namų ruošą, žlugę. Dabar moterys atlieka vis mažiau neapmokamo – namų ruošos – darbo. Besikeičiantis lyčių santykis darbo rinkoje tampa poindustrinės darbo rinkos požymiu⁴².

Tais pačiais metais atlikos tarptautinės apklausos duomenys tai tik patvirtina: dauguma Jungtinėse Amerikos valstijose, Didžiojoje Britanijoje, Australijoje ir kt. apklaustųjų nesutinka, kad šeimoje vyro darbas yra uždirbti pinigus, o žmonos – prižiūrėti vaikus ir rūpintis namais. Tačiau kita vertus, apklaustieji nepitaria atvirkštinei situacijai: žmona dirba, o vyras rūpinasi vaikais ir namais⁴³. Vėlesnis, jau 2002 m. atliktas tyrimas rodo, kad vis daugiau žmonių atmeta tradicinį moters socialinį vaidmenį.

⁴⁰ ARNLAUG, Leira, *Dirbantys tėvai ir socialinės gerovės valstybė: kintanti šeima ir politikos reforma Skandinavijoje*, p. 10.

⁴¹ CASTELLS, Manuel, *Tapatumo galia*, Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra, p. 269.

⁴² ARNLAUG, Leira, *Dirbantys tėvai ir socialinės gerovės valstybė: kintanti šeima ir politikos reforma Skandinavijoje*, p. 10.

⁴³ Family and Changing Gender Roles II, 1994 m. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. rugsėjo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ifdo.org/study/issp94s_2620cdb.pdf>.

Tačiau šie tyrimai rodo, jog socialinių vaidmenų kaita yra tik moters socialinio vaidmens kaita, vyras ir toliau dirbo tik už namų ribų.

O dar aštunto dešimtmečio antroje pusėje Europos bendrijoje šeima, kurioje moteris nedirba, o vyras dirba, buvo įprastas dalykas. Tai liudija tyrimas, atliktas 1975 m., kurio metu buvo apklausta 9,5 tūkst. tuometinės Europos Sąjungos gyventojų. Tokiuose ekonominiuose santykiuose buvo 30 proc. moterų. Tačiau ja tada toks šeimos, kur visa namų ruošia ir vaikų auklėjimu rūpinasi vien tik moteris, darėsi vis mažiau priimtinas. Šeima, kurioje abu sutuoktiniai rūpinasi šiais dalykais buvo priimtina 36 proc. apklaustųjų, o tradicinė šeimos samprata, kurioje vyras išlaiko šeimą, o moteris rūpinasi namais buvo artima šiek tiek mažiau apklaustųjų – 28 proc.⁴⁴

Tačiau galima pastebėti, kad moterų, norinčių būti namų šeimininkėmis, dalis yra gana nežymiai mažesnė už tų ir vyrų, ir moterų, kurie pasisako už lygų pasidalinimą vaidmenimis – atitinkamai 26 proc. ir 36 proc. O 29 proc. moterų sutiktų dirbti mažiau svarbų už vyro darbą ir prisiimti namų ruošos įsipareigojimus⁴⁵. Be to, tyrėjai fiksavo tendenciją, kad už lygų pasiskirstymą pareigomis pasisakė jaunesni žmonės, nei už tradicinę šeimos sampratą. Tai byloja apie įvykusį socialinių vaidmenų lūžį.

Moters socialinio vaidmens kaita paspartino tradicinės branduolinės šeimos irimą, o šis savo ruožtu davė pradžią tokioms tendencijoms, kad plito vienos lyties asmenų partnerystė ar gyvenimas nesusituokus. Taigi šeimos samprata keičiasi iš įprastos patriarchalinės, egzistavusios tūkstančius metų, į vis naujas formas.

Kaip jau minėta anksčiau, homoseksualumas istoriškai buvo smerkiamas ir už jį buvo baudžiama net mirties bausme. Nors vyrų homoseksualumas buvo mažiau smerkiamas, moterų homoseksualumo atvejai buvo fiksuojami rečiau. Pasipriešinimas smerkimui egzistavo ir anksčiau, pavyzdžiui, kūrėsi slaptos homoseksualių asmenų draugijos⁴⁶. Tačiau šis pasipriešinimas suklestėjo XX a. septintajame dešimtmetyje – kaip tik tada, kai įvyko socialinių vaidmenų lūžis. Kaip sudėtinė feminizmo dalis suaktyvėja homoseksualių moterų judėjimas: idėjiškai tapo vis sunkiau sudaryti seksualinius ryšius su savo engėjais, kokiais ir buvo laikomi vyrai⁴⁷.

Judėjimus už homoseksualų teises paskatino:

1. Septintojo dešimtmečio atmosfera – dėl savo teisių kovoja moterys, o tai pakerta iki tol neabejotiną vyrų autoritetą ir patriarchalizmą. Kvestionuojamos vyro ir moters kategorijos.

⁴⁴ EUROBAROMETER NR. 22: European Women and Men in 1983 m. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_22_en.pdf>

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ VALENZE, Deborah, *Gender in Formation of European Power, A Companion to Gender History: 1750 – 1914*, p. 461.

⁴⁷ CASTELLS, Manuel, *Tapatumo galia*, Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra, p. 260.

2. Homofobiškas visuomenės požiūris. Jis mobilizavo ir tuos homoseksualius asmenis, kurie nebūtų aktyviai kovoję už savo teises, o tyliai prisitaikę prie visuomenės. Arši visuomenės reakcija į homoseksualius asmenis išprovokavo jų aktyvizmą⁴⁸.

Be to, judėjimai vyko didmiesčiuose, kur ekonomika paskatino susiformuoti marga, naujovėmis paremtą darbo rinką. Seksualinio išsilaisvinimo temos septintajame dešimtmetyje buvo labai aktualios, kadangi įvyko dar vienas lūžis: seksualinis išsilaisvinimas – galimybė nesibijant turėti lytinių partnerių, keisti doktriną, jog seksas turi vykti tik šeimoje, reprodukciniais tikslais. Lesbiečių ir gejų judėjimai nėra tik judėjimai, ginantys pamatines žmogaus teises į tai, ką ir kaip mylėti. Tai seksualinio tapatumo ir seksualinio išsilaisvinimo formos. Šie judėjimai naikina seksualumo slopinimą ir prievartinį heteroseksualumą: homoseksualumas buvo baudžiamas.

Patriarchalizmo ir heteroseksualumo pamatai yra griunami siekiant įteisintos seksualinių mažumų santuokos. Heteroseksualumas jau nebėra būtinybė siekiant reprodukcijos. Galimas dirbtinis apvaisinimas, įsivaikinimas, surogatinė motinystė. Homoseksualios poros, auginančios vaikus, iliustruoja ir šeimos bei individo seksualumo supratimą: nebereikia būti moterimi, kad būtum motina, nebereikia būti vyru, kad būtum tėvas.

Stiprėja moterų galia, o vyrų galia silpnėja. Keičiasi vyro identitetas. Vyras nebėra išteklių savininkas: jo darbas nebėra toks saugus, moterys uždirba pakankamai daug, kad būtų nepriklausomos nuo tradicinio šeimos modelio, sklendo feministinės idėjos, pakirtusios ilgus šimtmečius egzistavusius socialinius vaidmenis. Tačiau vyro socialinis vaidmuo nekinta taip greitai kaip moters: vyrai vis dar renkasi darbą ne namuose, nepritariama vyro kaip namų prižiūrėtojo vaidmeniui. Tą patvirtina ir tyrimai: tradicinis šeimos modelis priimtinesnis didesniai daliai vyrų nei moterų⁴⁹. Tačiau kadangi vis daugėja vienišų žmonių, santuoka vis labiau atidedama, tendencija, kad vyrai privalės rūpintis namų ūkiu, tik stiprės. O kol lėčiau kinta tradicinis vyrų socialinis vaidmuo, užtrunka ir pati tradiciškai vyriškų sričių kaita: sritis, tradiciškai buvusi vyriška, nesikeičia, nes tai, kokia ji buvo, laikoma norma, o keičiasi į tą sritį atėjusi moteris – ji prisitaiko prie vyraujančių vyriškų taisyklių.

Vis dėlto turint omenyje tai, jog protokolo kaitoje svarbų vaidmenį vaidina precedentai, tai, jog tarpvalstybiniuose santykiuose daugėja aktyvių moterų, reiškia, jog formuojasi naujos elgesio taisyklės ir galbūt, kai moterų dalyvavimas šioje srityje taps norma, anksčiau buvusioje vyriškoje srityje įsigalios atskiros moteriškos taisyklės.

Nors lyčių socialiniai vaidmenys kito, vis dar išliko sričių, kurias šis pokytis paveikė mažiau. Taip yra todėl, kad moterys, atėjusios į iki tol vyrams priklausiusias sritis, susidūrė su vyriškomis

⁴⁸ CASTELLS, Manuel, *Tapatumo galia*, Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra, p. 260

⁴⁹ GERSON, Kathleen, *The unfinished revolution: how a new generation is reshaping family, work and gender in America*, p. 116.

taisyklėmis, tad kad išliktų, turėjo laikytis tų taisyklių. Įvairūs tyrimai liudija, jog vyro autoritetas, kompetencija yra mažiau kvestionuojama, nei moters. Galima pasakyti, jog socialinių vaidmenų kaita mažiau paveikė konservatyviomis laikomas sritis, tokias, kaip protokolas. Jame moteriai numatytas toks vaidmuo, koks buvo įprastas visuomenėje besiformuojant šioms elgesio taisyklėms. Todėl būtina išanalizuti protokolą lyčių socialinių vaidmenų aspektu.

2. SOCIALINIŲ VAIDMENŲ KAITOS ĮTAKA DIPLOMATINIAM PROTOKOLUI

Moters vaidmens įvertinimas skirtingais istoriniais tarpsniais naudingas tyrinėjant diplomatinį protokolą tuo, jog padeda suteikti prasmę tam tikroms protokolo normoms: diplomatiniam protokole užfiksuotos laikotarpio, kai jis formavosi, socialinės normos, tuo metu egzistavę lyčių socialiniai vaidmenys. Diplomatinis protokolas, pats būdamas komunikacijos sistema, iškomunikuoja ir tai, kokią vaidmenį visuomenėje atlieka vyras, o kokią – moteris. Visuomenėje lyčių socialiniai vaidmenys keitėsi, po Pirmojo Pasaulinio karo ypač sparčiai, tačiau diplomatinis protokolas išliko gana konservatyvus ir jo formavimosi laikotarpiu vyravusius socialinius vaidmenis išlaikė iki šių dienų. Todėl situacijos, kada ceremoniale dalyvaujančių žmonių socialiniai vaidmenys neatitinka protokole užfiksuotų, vis dar išlieka neįprastomis ir verčia ieškoti netradicinių sprendimų, o moterys, atėjusios į vyrišką sferą, laikosi iki tol galiojusių taisyklių – taisyklių vyrams, nes taisyklių moterims tiesiog nėra.

Diplomatinio protokolo tyrinėtojai kalba apie diplomatinio protokolo lasivėjimo tendenciją, tačiau pabrėžiama, kad diplomatinio protokolo, tai yra abipusiai priimtinių ritualų laikymasis vis dar yra neatskiriama diplomatijos dalis, o nuolat išskylantys apie juos klausimai tik patvirtina jų svarbą.⁵⁰

Šiame skyriuje siekiamą nustatyti moteriai priskiriamų elgesio normų diplomatiniam protokole sąsajas su jos socialiniu vaidmeniu diplomatinio protokolo formavimosi laikotarpiu. Kitais žodžiais tariant, šiame skyriuje diplomatinis protokolas bus analizuojamas socialinių vaidmenų aspektu.

Feminizmo tyrinėtojai pateikia nemažai kovos už moterų teises aprašymų, tačiau stinga tyrimų apie moters socialinį vaidmenį, jai skiriamus darbus ir priskiriamas būdo savybes iki XIX a. Vienu iš lūžio taškų laikomas būtent XIX a., kai Jungtinėse Amerikos Valstijose vyko kova prieš vergovę, o Prancūzijoje įvyko Didžioji revoliucija. Būtent į šiuos įvykius ir koncentruojasi didelė dalis feminizmo istorijos tyrinėtojų. O ceremonialo ir etiketo tyrinėtojams svarbus modernizmas, ypač Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV rūmų etiketas, kadangi būtent tuo laikotarpiu ir formavosi diplomatinis ceremonialas, vėlesniais amžiais (XIX a.) tik paplitęs ir susiformavusiame viduriniame sluoksnyje, kuris ekonominę gerovę norėjo konvertuoti į aukštą visuomeninį statusą. Todėl išsiaiškinus, kokia buvo moters vieta visuomenėje, kai formavosi etiketas: kaip jis kito modernizmo laikotarpiu, kaip – po Didžiosios revoliucijos, mandagaus, moteriai pritaikančio elgesio samprata tampa aiškesnė.

Aristokratinėje visuomenėje asmens statusas priklausė nuo aplinkinių nuomonės apie jį, o ceremonialas buvo tą nuomonę sukuriantis ir įtvirtinantis instrumentas⁵¹. Vyrams etiketas buvo

⁵⁰ JOHNSON, *Christer, The Essence of Diplomacy*, p. 66.

priemonė, įrankis rodyti ir įtvirtinti savo galią, o moterims etiketas aktualus tapo tada, kai jos ėmė daugiau laiko praleisti ne namie su šeima, o užmegzti vis daugiau socialinių kontaktų už namų ribų.

Etiketas, tai yra tam tikro elgesio instrukcijos, parodo, kaip mezgami socialiniai ryšiai ir sudaromos socialinės struktūros, kas kokią vietą šiose struktūrose užima⁵². **Paprastai iki tol, kol susiformavo vidurinioji klasė, moteris neturėjo daug kontaktų su pašaliniais žmonėmis, o kai nėra sąlygų socializuotis, nėra ir situacijų, kur gali būti taikomos elgesio taisyklės.** Nors galima būtų kalbėti apie tam tikras elgesio taisykles šeimoje kaip struktūroje, kurių pagrindinė veikiausiai buvo paklusimas vyro valiai.

Elgesio taisyklių buvo daugiau ir jos buvo reikšmingesnės aukštuomenėje, kadangi čia moterys vaidino strategiškai svarbų vaidmenį ir joms dažniau reikėdavo palaikyti kontaktą ne su šeimos nariais. Yra žinoma, jog moterims buvo svarbu laikytis tam tikrų ritualų, kurių kiekvienas turėjo tam tikrą reikšmę. Pavyzdžiui, Portugalijos Isabelė, Filipo de Good žmona, apsigyvenusi Prancūzijoje kruopščiai sekė tenykščių aukštuomenės moterų elgesį ir net pasisamdė sau kilmingas moteris, kad patartų ceremonialo klausimais. Etiketo žinojimas buvo jaunos moters aukštuomenėje pagrindinė aklimatizacijos ir socializacijos sąlyga⁵³.

Tačiau pabrėžiama, kad, **skirtingai nei vyrų atveju, griežta tvarka moterų buvo naudojama dėl pagarbos savo atžvilgiu įtvirtinimo ir reputacijos suformavimo socialiniuose ryšiuose, o ne dėl galios demonstravimo**⁵⁴. Toks modelis galioja ir diplomatiniam protokole: ambasadorių žmonos yra atsakingos už vadinamąją minkštąją galią – šalies, kultūros įvaizdžio formavimą, o vyrų diplomatų sprendimai – galios sprendimai, ir bet koku savo elgesiu jie turi demonstruoti savo galią, parodyti arba įtvirtinti savo viršenybę. Taigi vienos taisyklės galioja vyrams, o kitos – moterims.

Svarbu ir tai, jog moterys galėjo lengviau pakilti rangų sistemoje, jei to pageidautų aukštesnio rango moteris – pakanka, kad aukštesnio statuso moteris paimtų už rankos žemesnio statuso atstovę ir ši pakiltų rangų aukščiau⁵⁵. Tai dar kartą patvirtina, jog moterų etiketas nėra skirtas galiai įtvirtinti.

Apie didesnę etiketo nei galios įtvirtino funkciją aprašydamas Liudviko XIV dvaro etiketą kalba Norbert Elias. Čia etiketas buvo būdas gauti privilegijas, nuo jų laikymosi priklausė įsiteikimas karaliui, o nuo to priklausė leidimas gyventi Versalyje ir padėtis kitų dvariškių atžvilgiu. Nuo etiketo laikymosi

⁵¹ GREBLIAUSKIENĖ, Beata, SUELDO, Mariana, *Diplomatinio protokolo kaita: instrumentinis požiūris*, Informacijos mokslai, p. 98 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. spalio 20]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Informacijos_mokslai/52/96-108.pdf>

⁵² ARDITI, Jorge, *A genealogy of manners – transformation of social relations in France and England from the fourteenth to the eighteenth century, Some reflections on the Advent of the term Etiquette*, p. 1.

⁵³ BROOMHALL, Susan, TARBIN, Stephany, *Women and Gender in the early modern world: Women, identities and communities in Early Modern Europe*, p. 184.

⁵⁴ Ten pat, 188 p.

⁵⁵ Ten pat, 188 p.

priklausė privilegijos, o ceremonialo atsisakymas Versalio rūmuose reiškė privilegijų ir statuso atsisakymą, todėl jis išliko svarbus ir jo laikomasi buvo iki pat Didžiosios Prancūzų revoliucijos^{56, 57}.

Kaip minėta, aukštuomenėje etiketas buvo svarbus ir moterims. Autorius aprašo ne tik karaliaus, bet ir karalienės rytinį tualetą, kuris buvo analogiškas karaliaus *lever*⁵⁸.

Aplinkoje, kur ceremonialas – sunki našta, dalyvaujantys žmonės nuolat privalėjo domėtis, ar nepasikeitė elgesio taisyklės ir taikytis prie jų, kad neprarastų privilegijų ir išliktų toje pačioje vietoje, o geriau – užimtų aukštesnę vietą socialinėje struktūroje. Kuo svarbesnis momentas, tuo sudėtingesnis etiketas, nes žmonės visada naudojo ritualus tam, kad pabrėžtų ko nors svarbą.

Tačiau ceremonialas Liudviko XIV laikais buvo svarbus ne tik jo rūmuose. Modernizmo epochoje ceremonialas jau buvo viena pagrindinių diplomatijos sričių. Ceremonialas buvo itin svarbus Liudvikui XIV kaip Prancūzijos valdovui⁵⁹. Versalio rūmų etiketas kaip aristokratiško elgesio etalonas konkuruodamas su Habsburgų dinastijos kultūra plito visoje Europoje: tokiu būdu Prancūzija Europoje stiprino galią. Prancūziškąją kultūrą Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jono Sobieskio dvare tyrinėjo istorikas dr. Rūstis Kamuntavičius.

Jono Sobieskio, vedusio prancūzė Mariją Kazimierą, dvaro politika paskutiniaisiais jo valdymo metais visiškai atitiko Versalio interesus⁶⁰. Prancūziškąją kultūrą – literatūrą, madą, etiketą – dvare skleidė būtent karalienė Marija Kazimiera: jos dėka karaliaus rūmams priklausė ir aukštas pareigas ėjo daug prancūzų. Tai parodo, kokia strategiškai svarbi diplomatijoje yra santuoka su tam tikros kultūros atstove. Karaliaus sutuoktinė veikia per kultūrą, kurdama socialinius ryšius (į dvarą sukvietė prancūzus), auklėdama karaliaus palikuonis, kurie taps sosto paveldėtojais. **Taigi negalima teigti, jog moteris neturėjo galios: ji nedemonstravo jos taip, kaip demonstruoja vyrai valdovai. Moters galia atsiskleidžia per moteriai įprastas pareigas: kultūrą, šeimą ir bendravimą.**

William James Roosen, savo darbuose aprašydamas daugybę problematiškų ceremonialo situacijų, moterį mini bene vienintelėje, kai Savoijos kunigaikštis derėjosi dėl kėdės savo žmonai: ar kėdė turėtų būti su ranktūriais, ar be jų⁶¹. Ir šitoje situacijoje visai nesvarbu, ko norėjo pati žmona, ji čia buvo tik galios žaidimų sraigtelis.

XVII-XVIII a. vykusios revoliucijos buvo tarsi ir revoliucijos vidurinio aukštesnio sluoksnio šeimose, namų ūkiuose katalizatorius. Tuo metu moterys į savo vietą šeimoje pradėjo žiūrėti kiek kitaip,

⁵⁶ ELIAS, Norbert, *Rūmų dvaro visuomenė, Etiketas ir ceremonialas: žmonių elgesys ir mentalitetas kaip jų visuomenės galios struktūrų funkcijos*, p. 84.

⁵⁷ ROOSEN, William James, *The age of Louis XIV: the rise of modern diplomacy*, p. 179.

⁵⁸ ELIAS, Norbert, *Rūmų dvaro visuomenė, Etiketas ir ceremonialas: žmonių elgesys ir mentalitetas kaip jų visuomenės galios struktūrų funkcijos*, p. 84.

⁵⁹ ROOSEN, William James, *The age of Louis XIV: the rise of modern diplomacy*, p. 179.

⁶⁰ KAMUNTAVIČIUS, Rūstis, *Prancūziška kultūra Jono Sobieskio dvare (1674-1696 m.)*, Darbai ir dienos 11(20), p. 10.

⁶¹ ROOSEN, William James, *Early Modern Diplomatic Ceremonial: A Systems Approach*.

jos troško orumo. Jei anksčiau moteris šeimoje buvo tarsi vyresnysis tarnas, tai vėliau jau moterys pradėjo siekti, kad jų veikla būtų gerbtina ir laikoma kultūriškai ir net valstybiškai svarbia⁶². **Būtent Apšvietos amžiaus moterys sukūrė tokį namų šeiminkės – namų valdytojos, turinčios valdžią vaikams, įvaizdį, kurio troško XX a. pusės vidurinio ir pasiturinčio sluoksnio amerikietės: jos išlieka patrauklios, įgyja išsilavinimą, tačiau ir „laiko namų kampus“ – didžiąją savo laiko dalį praleidžia namuose rūpindamasi buitimi, bendrauja su draugėmis, priima svečius.**

Tiek renesanso, tiek ankstyvojo modernizmo epochomis geros manieros buvo laikomos civilizuotumo ženklu ir buvo svarbios apsišvietusiam žmogui. XVIII-XIX a. išpopuliarėjo etiketo vadovėliai, kurie buvo išskirtinai kylančios vidurinėsios klasės produktas, koncentravosi į konkrečias ir labai griežtas tarpasmenės komunikacijos taisykles⁶³. Šios taisyklės buvo taikomos daugelyje situacijų: baliuose, prisistatymuose aukštuomenei, priėmimuose, sveikinimuose ir kt. Skirtingas etiketas galiojo daugelių skirtingų sričių, kuriose tik susidaro socialios situacijos: tarp pirkėjo ir pardavėjo, tarp tarno ir šeiminko ir kt.

Pažymėtina, jog XVII-XVIII a. knygos ir vadovėliai apie etiketą buvo skirti vyrams⁶⁴. Taip yra todėl, kad **etiketas buvo skirtas tam, kad būtų galima lengviau socializuotis bendraujant su kitais žmonėmis, o moterys kontaktų, neskaitant bendravimo namuose su šeimos nariais, neturėjo daug, o tie vadovėliai, kurie buvo skirti moterims, buvo apie tai, kaip namuose kultivuoti savo moteriškumą bet tokias vertybes kaip dorybė, skaistybė ir kuklumas.**

Tačiau vėlyvo XVIII a. ir XIX a. etiketo knygos moterims jau numatė daugiau socialių situacijų: ankstyvi pietūs, pasivaikščiavimai, moterų klubai ir buvo tos vietos, kurios reikalavo tam tikro moterų elgesio⁶⁵. **Moterims etiketas buvo būdas pasiekti savų tikslų, iš kurių vienas svarbiausių buvo surasti tinkamą sutuoktinį.** Žmonos puikiomis manieromis taip pat prisidėjo ir prie savo vyro reputacijos kūrimo ir palaikymo, o jos, gavusios aukštesnio rango sutuoktinį, ir pačios pakildavo socialinė struktūroje. Kadangi viduriniojo sluoksnio moterims nereikėjo dirbti, kad pragyventų, visą laisvalaikį jos galėjo skirti etiketo ir manierų puoselėjimui – tai buvo jų saviraiška.

Morališkai buvo priimta, kad moterys būtų silpnos ir priklausomos, o vyrai – galingi ir nepriklausomi. Tokios jų savybės buvo įtvirtintos ir etikete. Moters moralinė prigimtis yra grožis paklusimas, kuris ir buvo suvokiamas kaip moters elgesio taktas⁶⁶. **Būtent todėl būti pasyvia ir**

⁶² BANNET, Eve Tavor, *The domestic revolution: Enlightenment feminism and the novel*, p. 2.

⁶³ CURTIN, Michael, *A Question of Manners: Status and Gender in Etiquette and Courtesy*, p. 409.

⁶⁴ Ten pat, p. 418.

⁶⁵ Ten pat, p. 419.

⁶⁶ Ten pat, p. 421.

paklusnia vyrui reikškė būti mandagia – toks buvo XIX a. etiketas, o pats pasyvumas moteriai buvo priskiriamas dar XII a.^{67, 68}

Tačiau, kita vertus, pripažįstama, jog monarchų sutuoktinės turėjo politinės galios, kurią įgyvendino per neformalią veiklą, tokią kaip intrigų rezgimas ir kitos manipuliacijos. Ne veltui ir kaizeris Otto von Bismarkas bijojo vadinamosios „sijonėlių įtakos“⁶⁹.

Taigi daugelį šimtmečių moterims buvo priskiriami išimtinai namų ruošos darbai, vaikų auginimas, buvimas namuose. Svarbių sprendimų priėmimas priklausė vyrams. Tokią visuomenės sandarą rėmė ir palaikė ne tik vadinamasis lyčių susitarimas šeimoje, bet ir valstybė bei bažnyčia. Vis dėlto, tokia visuomenės tvarka susvyravo Pirmojo pasaulinio karo metais, kai pasaulis pasidalino į dvi dalis: vyrai išėjo kariauti, o moterys liko namuose. Taigi vyrai gyveno fronte, o moterys – ten, kur jo nebuvo.

Kad šalys, kurių vyrai kariavo išsilaikytų ekonomiškai ir išlaikytų bent dalį iki karo vyravusios tvarkos, moterys turėjo užimti buvusias vyrų darbo vietas: mokyti vaikus mokykloje, reguliuoti eismą, dirbti parduotuvėse ir kt. Taigi moterys išėjo iš namų ir perėmė vyrų socialinius vaidmenis: ėmė pačios išlaikyti šeimą ir priimti jų gyvenimui įtaką darančius sprendimus. Moterys jau nebebuvo vien namų šeimininkėmis, jos ėmė įgyti profesijas, mažiau dėmesio skyrė namų sferai.

Svarbus ir moters išvaizdos pasikeitimas, kadangi drabužiai – visiems matomas pranešimas apie juos dėvintį žmogų ir jo statusą. Taigi minėtuoju laikotarpiu drabužiai ir šukuosenos tapo nebe tokios moteriškos, patogesnės, reikalaujančios mažiau priežiūros ir laiko, jiems buvo renkamosi ne tokie puošnūs, paprastesnių spalvų audiniai, daug kas perimama iš vyrų drabužių. Tada atsirado ir moterys, vilkinčios kelnėmis, nors tam, kad apsivilktų šį drabužį, jos turėjo gauti savo miesto žandarmerijos viršininko leidimą. **O protokole iki šių dienų, nors moteriškos kelnės nebelaikomos netinkamo tono ženklų, pirmenybė priėmimų aprangos koduose vis dar teikiama suknelėms ir kostiumėliams be kelnų**⁷⁰. Tai rodo, jog moteriškumą išreikšti drabužiais vis dar svarbu. Tačiau praktika rodo, jog kelnų niekada nepasirenka valstybės vadovo ar diplomato antroji pusė, o jei vadovė ar diplomatė pati moteris, kelnes vilkėti ji renkasi dažniau. Atėjusi į tradiciškai vyrišką sritį moteris prisitaikė prie vyriškų taisyklių, kad išsiskirtų iš kitų moterų, tai yra, vadovų antrųjų pusių, pati būdama vadovė moteris renkasi vyriškesnius drabužius: tamsesnių tonų, griežtus kostiumėlius su kelnėmis, mažiau aksesuarų, kerpasi trumpai.

⁶⁷ Introduction to 19th century etiquette [interaktyvus], [žiūrėta 2009 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.centerforhistory.org/pdfdoc/male%20and%20female%20etiqu%208.pdf>>.

⁶⁸ WIESNER, Merry, *Women and Gender in Early Modern Europe, Ideas and Laws regarding Women*, p. 20.

⁶⁹ URBACH, Karina, *Diplomatic history since the cultural turn*, p. 993.

⁷⁰ MISEVIČIUS, Valdas, *Tarptautinio bendravimo protokolas*, p. 190.

Be to, kaip viename interviu sakė buvusi Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės sekretorė Madeleine Albright, tapusi ambasadore, privalėjo susirūpinti savo apranga, kadangi apie moterų diplomačių aprangą yra nuolat diskutuojama, ji sukelia visuomenės susidomėjimą, o apie vyrų aprangą niekas niekada nekalba⁷¹.

Tačiau šie visuomenės ir socialinių vaidmenų pasikeitimai į diplomatinį protokolą atėjo ne taip greitai. Iš dalies taip gali būti todėl, kad socialinių vaidmenų kaitos lūžis įvyko pirmiausia viduriniame – miestiečių darbininkų – sluoksnyje, o diplomatus, politinį elitą palietė kiek mažiau. Šiose srityse ir toliau gyvavo tradiciniai lyčių socialiniai vaidmenys ir tradicinis šeimos modelis. Egzistavo tokia tvarka: dujenui likus našliui, jo žmonos pareigas perimdavo kita vyriausia ambasadoriaus žmona.

Septintajame XX a. dešimtmetyje pasirodė darbų apie ambasadorių žmonių vaidmenį Jungtinių Amerikos Valstijų diplomatinėje tarnyboje. Vienos studijų autorė rengė apklausą: išsiuntinėjo anketą į visas 1964 m. veikusias JAV ambasadas įvairiose pasaulio šalyse. Tuomet tik dviems JAV atstovyboms vadovavo moterys⁷².

Studija atskleidė pačių ambasadorių žmonių požiūrį į savo, kaip šalies atstovo antrosios pusės, pareigas. Tai pareigos, kurias ši turi eiti visą laiką. Jos pareigos susidarydavo iš pažinčių, susitikimų ir pramogavimo (pietūs, arbatėlė ir pan.) su kitų šalių diplomatais ir jų žmonomis. Kaip ir ambasadoriui, jo žmonai ypač svarbi buvo politinė ir socialinė komunikacija ir kaip ji ją atliks. Kadangi ambasadoriaus žmona – atstovaujamos kultūros simbolis, ji niekad negali pamiršti atliekanti ši vaidmenį. Tačiau bene svarbiausia tai, jog ši studija atskleidė, jog moteris diplomatijoje XX a. septintajame dešimtmetyje buvo ne ambasadorė, o ambasadoriaus žmona, kuri iš esmės atlieka namų šeimininkės vaidmenį: rengia arbatėles, kavas kitoms ambasadorių žmonoms, rengia vakarienes, rūpinasi apranga. Moteriai, kaip ambasadoriaus žmonai, galioja atskiros elgesio taisyklės, moteris vaidina antraplanį vaidmenį..

Tokios savybės kaip lyderiavimas, kunkurencija, dominavimas ir kompetencija priskiriamos vyrams, o tokios sąvokos kaip „šiluma“ ir „bendrumas“ labiau apibūdina moteris.⁷³

Todėl modelis, kai ambasadorius – aktyvusis veikiantysis asmuo yra vyras, o moteris – jo sutuoktinė – atlieka vaidmenį, kuris visiškai atitinka tradiciškai moteriai priskiriamas charakteristikas ir patikimas užduotis.

Ir monarchų, ir ambasadorių sutuoktinėms teko tas pats vaidmuo. Reiškia, jog per keturis šimtmečius moters vaidmuo tarvalstybiniuose santykiuose iš esmės nepakito: jai priskiriama minkštoji galia, ji yra namų šeimininkė, besirūpinanti kultūros sklaida, vaikų auklėjimu ir

⁷¹ TED Talks: Madeleine Albright: On being a woman and a diplomat [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. balandžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ted.com/talks/madeleine_albright_on_being_a_woman_and_a_diplomat.html>

⁷² The Role of the Ambassador's Wife: An Exploatory Study, Arlie Hochschild, 1969 m. Journal of Marriage and Family.

⁷³ CARLI, Linda L., *Gender and Social influence*, p. 732.

neformalių socialinių ryšių mezgimu. Nesant ryškiam moterų vaidmeniui, tiksliau, moters vaidmeniui esant žemesniam, nei vyro, nekuriamos elgesio taisyklės, kuriomis būtų vadovaujamosi tada, kai aktyvusis veikėjas – moteris.

Tai patvirtina ir kiti tyrimai: politinio ir verslo elito šeimose sutuoktinės moterys dažnai tiesiogine prasme būna žemesnio statuso – jų prastesnis išsilavinimas, mažesnis darbinis užimtumas⁷⁴. Tokiose šeimose nesidalinama buities darbais – jais turi pasirūpinti moteris, be to, jos nelinkusios skirtis, o išsiskyrus dažnai lieka vienišos, žodžiu, statuso vardan dažnai aukoja asmeninį gyvenimą.

Antroje XX a. septinto dešimtmečio pusėje atliktas Eurobarometro atlikta apklausa rodo jau besikeičiantį visuomenės požiūrį į profesijas ir darbus, kuriuos gali atlikti vyras ir kuriuos gali atlikti moteris. Buvo klausta, kuo labiau pasitikėtų gydytojo, akušerio, autobuso vairuotojo, advokato ar parlamento nario vaidmenyje: vyrus ar moterimi. Dauguma apklaustųjų atsakė, kad vienodai pasitikėtų abiem⁷⁵. Galima teigti, jog vyrai sunkiau priima naują savo socialinį vaidmenį ir vengia situacijų, kuriose galėtų atsidurti tradiciškai moteriai priskiriamame vaidmenyje. Be to, Eurobarometro atlikta apklausa liudija, kad moteriai gauti atsakingas pareigas vis dar sunkiau nei vyrui⁷⁶. Tai aiškinama tuo, jog srityse, kur tradiciškai dominuoja vyrai, kokios ir yra diplomatija ir politika, moterų sugebėjimais vis dar nepasitikima. Tai, jog vyras yra kompetentingas savo srityje, priimama kaip aksioma, o moteriai kiekvieną kartą savo kompetenciją įrodinėti⁷⁷.

Tyrimai liudija, kad net ir pačios moterys dešimtajame XX a. dešimtmetyje savo gebėjimą valdyti ar vadovauti įvertina nors ir nežymiai, bet blogiau, nei vyrai.⁷⁸

Moterims užimti lyderės poziciją ir įgyti aplinkinių autoritetą sunkiau nei vyrams, ypač tradiciškai vyriškose srityse. Tokia tendencija vyrauja nepaisydama kai kurių plačiai pripažįstamų moterų vadovių pranašumų: tyrimai rodo, jog moterys vadovės labiau siekia efektyvumo, o moterų vadovaujamos verslo įmonės generuoja didesnę pelną⁷⁹.

Moterys vis dar susiduria su neadekvačiomis išankstinėmis nuostatomis, o juodaodės ar homoseksualios moterys vertinamos dar griežčiau. Kalbant apie moteris valstybės vadoves, kurios atstovauja savo šaliai, minėtina, jog per pastaruosius septyniasdešimt metų žymiai pasikeitė rinkėjų nuomonė. Nuo 1937 m. atliekama apklausa parodė, jog rinkėjų, kurie balsuotų už moteris prezidento

⁷⁴ VIANELLO, Mino, *Gender Differences in Access to and Exercise of Power, Women and Men in Political and Business Elites: A Comparative Study in the Industrialized World*, p. 170.

⁷⁵ EUROBAROMETER NR. 22: European Women and Men in 1983. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_22_en.pdf>

⁷⁶ EUROBAROMETER NR. 326: Gender Equality in EU in 2009. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_326_en.pdf>

⁷⁷ CARLI, Linda L., *Gender and Social Influence*, p. 734.

⁷⁸ VIANELLO, Mino, *Gender Differences in Access to and Exercise of Power, Women and Men in Political and Business Elites: A Comparative Study in the Industrialized World*, p. 170.

⁷⁹ EAGLY, Alice, *Female leadership advantage and disadvantage: resolving the contradictions*, p. 5.

rinkimuose, Jungtinėse Amerikos Valstijose nuolat daugėjo ir 2006 m. viršijo 90 proc⁸⁰. Tais pačiais metais norą bolotiruotis prezidento rinkimuose pareiškė demokratė, buvusio prezidento sutuoktinė Hillary Clinton.

Dabar H. Clinton eina Jungtinių Amerikos valstijų sekretorės pareigas. Pastebima tendencija, jog nuo tada, kai ji rūpinasi užsienio politika, padaugėjo į Jungtines Valstijas skiriamų moterų ambasadorių – tai žiniasklaidoje netgi pavadinta Hillary efektu.⁸¹

Diplomatinio protokolo praktika, kai pagrindinis asmuo moteris, o lydintysis – jos sutuoktinis vyras, nėra ilgai trunkanti, nors eiti diplomačių pareigas pirmosios moterys pradėjo tuoj po Antrojo Pasaulinio karo. Tačiau, pavyzdžiui Didžiojoje Britanijoje, egzistavo sąrašas profesijų, kuriomis ištekėjusioms moterims buvo draudžiama užsiimti. Be teisininkų, mokytojų, banko tarnautojų skirtingais laikotarpiais, ištekėjusios moterys negalėjo dirbti ir diplomatėmis (toks draudimas galiojo 1947-1973 metais).⁸² Taigi daug moterų diplomačių tuo laikotarpiu savo karjerą baigė tik pradėjusios – turėjo atsisakyti diplomatės darbo ištekėjusios (todėl Užsienio biuras pašaipiai netgi buvo pavadinamas santuokų biuru⁸³). Taip tarnybą diplomatijoje paliko pirmojo Didžiosios Britanijos karaliaus pasiuntinė Cicely Mayhew ir nemažai kitų moterų.

Tai parodo, jog dar prieš keturis dešimtmečius, kai situacija darbo rinkoje jau buvo pasikeitusi ir didelė dalis moterų dirbo apmokamą darbą už namų ribų, kai kuriose srityse moterys vis dar susidūrė su pasyvia diskriminacija, kai pakeitusios savo statusą – ištekėjusios – jos turėjo palikti darbą. Reiškia, jog buvo laikomasi pozicijos, jog moteris nesuderintų šeimos ir tokio darbo, kuris reikalautų didelio įsitraukimo ir dažnų kelionių, o vyrai – neatsisakytų savo karjeros dėl sutuoktinės, tačiau tuo pat metu ambasadorių vyrų žmonos privalėjo ne tik rūpintis šeima, bet ir aukoti savo karjerą ir asmeninį gyvenimą, lydėti savo vyrą, reprezentuoti šalį įvairiais neformaliais būdais, tokiais kaip kultūrinė veikla, paramos fondai ir kt. Taigi galima teigti, jog situacijos, kai aktyvusis veikiantysis asmuo yra moteris, o lydintysis – vyras, diplomatiniam protokole dar visai neseniai buvo itin retos, o tokie atvejai, jog ambasadorės sutuoktinis organizuotų arbatėlę arba kokią nors panašią valstybės atstovo sutuoktiniui įprastą veiklą – nežinomi. Diplomatiniam protokole užfiksuota XVII a. vyravęs elgesio modelis, kai moterys užsiimdavo labdarinę veiklą, kurią lydėdavo vieši pasirodymai.

⁸⁰ EAGLY, Alice, *Female leadership advantage and disadvantage: resolving the contradictions*, p. 8.

⁸¹ JORDAN, Mary, *Hillary Effect cited for increase in female ambassadors for U.S.*, Washington post 2010-01-11 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/01/10/AR2010011002731.html>>

⁸² BARKER, Alex, *Britain's first female diplomats*, 2009-11-06, The Financial Times [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ft.com/cms/s/2/8e936c88-c9ad-11de-a071-00144feabdc0.html#axzz1Jgsha2Me>>

⁸³ Ten pat.

Protokolo pokyčiai neišvengiami, nes įstatymai, tvarkos ir taisyklės kinta priklausomai nuo kintančios realybės. Teisės mokslininkai kalba apie tai, jog aktui teisinę formą nustato norma⁸⁴ – tai, kas yra įprasta ir laikoma normalu visuomenėje. Teisės moklėse egzistuoja ir sociologinis požiūris arba sociologinė teisės mokykla, kuri teisės kilmę sieja su pragmatizmu, su visuomenei išskylančiu poreikiu sureguliuoti tam tikrus socialinius santykius⁸⁵. Kaip teigia Friedrich A. von Hayek, įstatymų leidyba kyla iš būtinybės nustatyti organizacijos veiklos taisykles⁸⁶.

Juk ir pats protokolas kilo iš būtinybės nustatyti bendras elgesio taisykles tokiu būdu sukuriant galimybę efektyviai komunikuoti ir išvengti komunikacinio triukšmo.

Dėl intensyvaus komunikacijos technologijų vystymosi tarptautinis bendravimas tapo dažnesnis, jo taisyklės paprastėja, komunikacijos dalyviai lengviau išskodoja pranešimus⁸⁷. Pastaruoju metu pastebima diplomatinio protokolo liberalėjimo tendencija, tad socialinių vaidmenų pasikeitimai į jį įsilies greičiau. Juo labiau, jog pasikeitus laikams, pasikeitė ir kai kurios diplomatinio protokolo funkcijos: užuot ką nors apibrėžus ar išskyrus iš kitų, pastaruoju metu diplomatinio protokolo siekiama sukurti bendrumą, puoselėti tarpusavio pagarbą⁸⁸.

Vakarų pasaulyje pasikeitusi šeimos samprata (vieniši asmenys, tos pačios lyties sąjunga, partnerystė) paplito, ir moterys, asmenys iš tos pačios lyties sąjungų, vieniši ir partnerystę sudarę asmenys netrukdomi siekia politinės ar diplomatinės karjeros. Taigi diplomatinis protokolas priverstas taikytis ir prie naujos visuomenės sandaros.

Tačiau tam, jog išaiškėtų, kaip diplomatinis protokolas prie pasikeitusių lyčių socialinių vaidmenų pritaikomas praktikoje, reikalingas atvejo tyrimas.

⁸⁴ KELSEN, Hans, *Grynoji teisės teorija*, p. 45.

⁸⁵ Lietuvos teisės pagrindai, p. 31.

⁸⁶ HAYEK, Friedrich, *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė I, Taisyklės ir tvarka*, p. 184.

⁸⁷ GREBLIAUSKIENĖ, Beata, SUELDO, Mariana, *Diplomatinio protokolo kaitai įtaką darantys veiksniai: komunikacinis aspektas*, Informacijos mokslai, p. 134 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Informacijos_mokslai/46/127-135.pdf>

⁸⁸ GREBLIAUSKIENĖ, Beata, SUELDO, Mariana, *Diplomatinio protokolo kaita: instrumentinis požiūris*, Informacijos mokslai, p. 102. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. spalio 20]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Informacijos_mokslai/52/96-108.pdf>

3. PASIKEITĘ SOCIALINIAI VAIDMENYS IR PROTOKOLAS: ATVEJŲ TYRIMAI

Moterys pradėjo užimti vis didesnę dalį darbo rinkos, buvo pripažinta, jog jos gali tapti sėkmingomis lyderėmis, tad natūralu, jog daugiau moterų ėmė siekti karjeros tradiciškai vyriškose srityse, tokiose kaip diplomatija ir politika. Pasikeitęs lyčių socialinis vaidmuo lėmė ir tai, jog moterys išsikovojo autoritetą, todėl ir demokratiniuose rinkimuose dalyvaujančios politikės įgaudavo rinkėjų pasitikėjimą. Šiuo metu moterys vadovauja dvidešimtyje valstybių (eina prezidentės arba ministrės pirmininkės pareigas)⁸⁹. Kiti socialiniai pokyčiai, tokie kaip porų gyvenimas nesusituokus, taip pat paplito, atsirado daugiau tokius santykius palaikančių ambasadorių ir valstybių vadovų.

Taigi moterys tapo aktyviomis veikėjomis iki tol buvusioje vyriškoje srityje – tarpvalstybiniuose santykiuose. Aktyvusis vaidmuo iki šol priklausė vyrams, todėl protokolas reglamentavo vyro kaip aktyvaus veikėjo elgesį, aprangą ir pan. Reiškia, aktyvaus vaidmens moterims tenka elgtis pagal vyriškas taisykles, nes moteriškos taisyklės reglamentuoja antraplanį vaidmenį. Tačiau atsirandant vis daugiau precedentų, tikėtina, jog keisis ir pati sritis, ir kiekvieną kartą kūrybiškai, individualiai taikomas protokolas taps norma.

Tam, kad paaiškėtų, kaip protokolas funkcionuoja susidūrus su pasikeitusiai socialiniais vaidmenimis, reikia atlikti atvejų tyrimą. Atlikus jį, esamą praktiką galima lyginti su atvejais, kai lyčių socialiniai vaidmenys tradiciniai. Būtent tada galima susidaryti vaizdą, to, ar protokolas derinamas prie pasikeitusių socialinių vaidmenų ir kaip jis derinamas, ar asmenys, kurių socialinis vaidmuo netradicinis, laikosi protokolo tradiciškai jiems numatytos vietos.

Kiekvienas svečio vizitas į Lietuvą ar Lietuvos vadovų vizitas į užsienį yra iš anksto derinamas, kuriama ir tvirtinama jo programa. Už tai atsakingos protokolo tarnybos. Kadangi trūksta tyrimų apie tai, kas ir kaip protokole keitėsi keičiantis lyčių socialiniams vaidmenims, tikslinga atlikti nukreiptąjį kokybinį interviu su protokolo specialistu. Informacija, gauta šio interviu metu, svarbi ne tik analizuojant D. Grybauskaitės valstybinį vizitą Norvegijos karalystėje, nes padės sudaryti tikslų vaizdą apie tai, ar jos apranga buvo derama tomis aplinkybėmis ir kiek aktualus protokolo taikymui iš tiesų yra lyčių socialinių vaidmenų pasikeitimas. Pats interviu tarsi padalintas į dvi dalis: pirmojoje kalbama apie tai, kaip protokolas kinta, tai yra taikosi prie pasikeitusių lyčių socialinių vaidmenų; o antrojoje – apie prezidentės valstybinį vizitą Norvegijos karalystėje.

Protokolo tarnybos specialistas paklaustas apie protokolo taikymą, prisimena, jog valstybių vadovės moterys monarchijose egzistuoja jau ne vieną šimtmetį, respublikai pirmoji moteris vadovauti buvo išrinkta prieš tris dešimtmečius, todėl jau esama protokolo taikymo tokiais atvejais praktikos. Specialistas

⁸⁹ 3 priedas. Valstybių vadovės.

pabrėžia, jog bendraja prasme tarp vadovo vyro ar vadovės moters jokio skirtumo nėra, tačiau yra niuansų, į kuriuos reikėtų atkreipti dėmesį:

„Iš praktikos reikėtų pradėti nuo to, kad vyrai ir moterys – jie yra kitokie. Kas vyrai visiškai neįdomu, neaktualu ir nesvarbu, tas moteriai gali būti aktualu, svarbu, įdomu. Pertraukėlė pasidažyti, plaukus susišukuoti, kulniukai – aukšti, žemi, reikia į tai atsižvelgti.

Niekada į galvą neatėjo, jog mes turime pažiūrėti į grindinį: koks yra grindinys. Kai eina prezidentai vyrai, tai jie eina ir nueina, ir nesvarbu, kad grindinys nelygus ar su skylutėmis, dar kažkas – nėra problemų. Dabar tai jau yra problema, dabar reikia žiūrėti, kad nebūtų ten kokių nors kliūčių (kad moteris aukštais kulniukais patogiai vaikščiotų).

*Stambiaja prasme, ta globaliaja, skirtumo jokio nėra.*⁹⁰

Taigi vadovo lytis yra vienas iš veiksnių, nuo kurių priklauso sklandi susitikimų, vizitų ir kt. renginių eiga, į tai protokolo tarnybos turi atsižvelgti planuodamos darbotvarkę ir rengdamos programas. Reiškia, šalies vadovo ar diplomato socialinis vaidmuo yra veiksnys, darantis įtaką vizitų organizavimui, nes skirtingais atvejais reikia apgalvoti skirtingus dalykus, atkreipti dėmesį į skirtingus poreikius.

Kad paaiškėtų, kaip elgiasi patys valstybių vadovai, kaip organizuojami jų vizitai, derėtų išnagrinėti valstybių vadovų, kurių socialinis vaidmuo pakitęs, vizitus.

Nagrinėjimui pasirinktas Islandijos ministrės pirmininkės Johannos Sigurdadottir valstybinis vizitas Farerų salose, Lietuvos Respublikos prezidentės Dalios Grybauskaitės valstybinis vizitas Norvegijos Karalystėje, Prancūzijos Respublikos prezidento Nicolas Sarkozy valstybiniai vizitai Saudo Arabijoje, Indijoje ir Jungtinėje Karalystėje tuo metu, kai jis ir Carla Bruni dar nebuvo susituokę.

3.1 Pakitusi santuoka: partnerystė, vienos lyties asmenų santuoka ir viengungystė

2007 m. Prancūzijos prezidentu išrinktas Nicolas Sarkozy netrukus išsiskyrė su antrąja savo žmona Cecilia ir pradėjo bendrauti su modeliu ir dainininke Carla Bruni. Iki jiems susituokiant, prezidentas N. Sarkozy vyko į kelis valstybinius vizitus, o oficialiai neįforminti jų santykiai sukėlė nesklandumų, dėl kurių buvo nuspręsta, jog, pavyzdžiui, valstybinio vizito į Saudo Arabiją 2008 m. N. Sarkozy vyko vienas, nelydimas C. Bruni. Tai, jog buvo planuojama, kad šiame vizite jį lydės neištekėjusi už jo moteris, Saudo Arabijoje buvo suprasta kaip įžeidimas, todėl prezidentas atvyko vienas, tačiau savo

⁹⁰ 2 priedas. Interviu su diplomatinio protokolo tarnybos specialistu.

elgesiu parodė nepasitenkinimą – neragavo arabiško maisto ir kt.⁹¹ Prezidento lydėjimo problema, jei taip galima pavadinti, valstybinio vizito kitoje musulmoniškoje šalyje – Maroke – metu buvo išspręsta taip: N. Sarkozy lydėjo iš Maroko kilusi Prancūzijos teisingumo ministrė.⁹²

Kitas protokolo taikymo prie pasikeitusių socialinių vaidmenų atvejis – N. Sarkozy valstybinis vizitas Indijoje 2008 m. Priimančioji pusė oficialiai nereikšė susirūpinimo dėl netradicinės Prancūzijos prezidento ir jo galimos palydovės C. Bruni šeimyninės padėties argumentuodami Indijoje vyraujančia svetingumo tradicija, pagal kurią „svečias yra dievas“.⁹³ Tačiau protokolo specialistai tokį galimą vizito scenarijų, jei prezidentas atvyktų su už jo neištekėjusia C. Bruni, laikė įžeidžiančiu, nes nesusituokusi kartu gyvenanti pora neatitinka Indijoje puoselėjamų vertybių ir kultūros⁹⁴. Vis dėlto iki tol, kol paaiškėjo oficialios Prancūzijos delegacijos sudėtis, priimančioji pusė nekomentavo protokolo taikymo tokiu atveju – ar C. Bruni numatyta vieta šalia N. Sarkozy oficialiuose renginiuose, ar ne.

Šiame vizite C. Bruni buvo įtraukta į oficialios Prancūzijos delegacijos sudėtį ir į Indiją vyko ne kaip N. Sarkozy antroji pusė, o kaip Prancūzijos kultūrai atstovaujanti dainininkė. Oficialiuose renginiuose N. Sarkozy dalyvavo vienas.

Pažymėtina, jog valstybiniai vizitai skirti ne oficialiems susitarimams sudaryti ar pasirašyti sutartis, o stiprinti tarpusavio ryšius. Valstybiniai vizitai yra simboliški.⁹⁵ Nagrinėti vizitai, kaip oficialiai pranešama, buvo skirti šalių ekonominiams santykiams plėtoti.

Pabrėžtina, jog vykimas į valstybinius vizitus ne su šeimos nariu, o su partneriu, su kuriuo nesieja santuoka, vertinamas kontraversiškai. Viena vertus, tokia yra realybė – vis daugiau porų gyvena partnerystėje, nesusituokę, be to, valstybių vadovų pareigas eina ir likę našliais asmenys. Kita vertus, oficialių svečių priėmimo tvarkose vis dar griežtai apibrėžiama, kas gali būti oficialų svečių lydintys asmenys. Pavyzdžiui, oficialių svečių priėmimo Lietuvos Respublikoje tvarkos bendrosiose nuostatose taip apibrėžiamas oficialaus svečio sutuoktinis ar oficialų svečių lydintis šeimos narys:

⁹¹ WikiLeaks cables: Nicolas Sarkozy, the Saudis and Carla Bruni [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:f60XfT0NAFIJ:www.guardian.co.uk/world/2010/nov/30/wikileaks-nicolas-sarkozy-carla-bruni+sarkozy+and+bruni+on+state+visit+unmarried&cd=2&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>>

⁹² Ten pat.

⁹³ India in seeming protocol fix as Nicolas Sarkozy's state visit nears Bruni [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ES9iEpIJHfsJ:www.hindu.com/2008/01/19/stories/2008011954922000.htm+sarkozy+state+visit+to+india+protocol+issue&cd=4&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>>

⁹⁴ India frets over possibility of a Sarkozy-Bruni state visit [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą:

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:L_j1Aq401gMJ:www.nytimes.com/2008/01/08/world/asia/08iht-delhi.1.9075390.html+Nicolas+sarkozy+state+visit+to+india+bruni&cd=8&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>

⁹⁵ GOLDSTEIN, Eric, *The politics of the state visit*, p. 176.

„Oficialaus svečio sutuoktinis ar oficialų svečių lydintis šeimos narys – oficialaus svečio sutuoktinis ar oficialų svečių lydintis šeimos narys, vizito metu atliekantis atitinkamas valstybinio ir diplomatinio protokolo nustatytas funkcijas“⁹⁶. Taigi tvarka nenumato atvejo, jog oficialų svečių valstybiniuose vizituose lydintis asmuo būtų partneris – santuoka ar šeimos ryšiu su svečiu nesusijęs asmuo.

N. Sarkozy valstybinio vizito Jungtinėje Karalystėje su C. Bruni 2008 m. kovo mėnesį vyko jau susituokęs⁹⁷. Jų santuoka buvo įteisinta likus mėnesiui iki šio vizito. Iki jų vedybų, planuojant vizitą, buvo manoma, jog karališkųjų rūmų oficialūs asmenys N. Sarkozy ir C. Bruni pasiūlys atskirus kambarius nakvynei⁹⁸.

Kalbant apie partnerystę, iš kokybinio su protokolo specialistu interviu paaiškėjo, jog ji Lietuvoje galioja tik diplomatiniam, o ne valstybiniame protokole. Prancūzijos ir Suomijos vadovai, gyvenę partnerystėje, galiausiai susituokė, nes vykstant į valstybinius vizitus partnerystė galėtų sukelti rūpesčių. Tačiau diplomatiniam protokole, akredituojama remiantis siunčiančiosios valstybės įstatymais, kuriais pripažįstama partnerystė:

„Vat mūsų diplomatiniam protokole mes žiūrime taip: pas mus Vilniuje ambasadose labai neretai pasitaiko tokių žmonių. Tai mes žiūrime taip: jeigu siunčiančioji valstybė pripažįsta tokius santykius ir išduoda tam partneriui diplomatinį tarnybinį pasą, kuriuo pasakoma, jog jis yra to darbuotojo sutuoktinis, ar įteisintas partneris ar dar kažkaip tai, tai mums nėra jokių problemų jį akredituoti.“⁹⁹

Partnerystė protokole vertinama kontraversiškai. Į valstybinį vizitą su partneriu atvykęs šalies vadovas gali įžeisti priimančią šalį – taip atsitiko nagrinėtais atvejais. Tačiau, galima būtų daryti prielaidą, jog partnerystėje gyvenantiems valstybės vadovams problemų nekiltų lankantis šalyse, kurių kultūra liberalesnė ir kuriose partnerystė laikoma įprastu dalyku, jeigu tai ne monarchija.

2009 m. sausio mėnesį Islandijos ministre pirmininke paskirta Johanna Sigurdadottir tapo pirmąja pasaulyje lytinės orientacijos neslepiančia homoseksualia valstybės vadove. Prieš ją ėjęs pareigas ministras pirmininkas atsistatydino dėl nesugebėjimo suvaldyti finansinės krizės. Prieš tai J. Sigurdadottir

⁹⁶ OFICIALIŲ SVEČIŲ PRIĖMIMO LIETUVOS RESPUBLIKOJE TVARKA [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=222311>

⁹⁷ Prezident Sarkozy's state visit to UK [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:EpbRC4fD0fEJ:www.ambafrance-uk.org/President-Sarkozy-to-pay-State.html+sarkozy+state+visit+to+great+britain&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>>

⁹⁸ Sarkomania: Your complete guide to the state visit of the year [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:64NbRXcuFxsJ:www.independent.co.uk/news/uk/politics/sarkomania-your-complete-guide-to-the-state-visit-of-the-year-800615.html+sarkozy+state+visit+to+great+britain+protocol+issue&cd=10&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>>

⁹⁹ 2 priedas. Interviu su diplomatinio protokolo tarnybos specialistu.

yra ėjusi socialinių reikalų ir socialinės apsaugos ministrės pareigas, buvo išrinkta Islandijos parlamento nare. Tai liudija apie jos kaip politikės populiarumą ir tai, jog pasitikima ja ir jos kompetencija.

J. Sigurdadottir nuo 2002 m. gyvena civilinėje partnerystėje su moterimi, Joninia Leosdottir. 2010 m. birželį Islandijoje įteisinta vienos lyties asmenų santuoka ir premjerė susituokė su savo partnere.

Islandijos premjerės atvejis įdomus tuo, jog įvertinus tai, ar ji į oficialius vizitus vyksta su sutuoktine ar be jos, parodys, ar pirmoji homoseksuali valstybės vadovė vengia galimų su protokolu susijusių nesklandumų.

Per savo kadenciją premjerė J. Sigurdadottir 2010 m. spalio mėnesį vyko oficialaus vizito į autonomijos statusą turinčias Danijos Farerų salas. Islandija yra vienintelė valstybė, pripažįstanti Farerų salų lygiateisiškumą, todėl galima manyti, jog ir šiuo vizitu stengtasi parodyti dėmesį autonominiams saloms, palaikyti draugiškus santykius. Į šį visitą Islandijos premjerė vyko su sutuoktine, su kuria buvo elgiamasi kaip su pirmąją ponia. Vis dėlto neišvengta ir nesklandumų, kuriuos nulėmė ne protokolas, o Farerų salų politikų ideologija. Vietinės konservatyvios Centro partijos, kurios pagrindą sudaro krikščionys, pirmininkė pavadino šį vizitą provokacija, įvardijo jį kaip neatitinkantį Biblijoje skelbiamų vertybių ir atsisakė dalyvauti J. Sigurdadottir vizito garbei surengtoje oficialioje vakarienoje¹⁰⁰. Tačiau toks pareiškimas buvo pasmerktas kitų politikų¹⁰¹.

Vienos lyties žmonių santuokos Lietuvoje vertinamos taip pat, kaip ir partnerystė: jei siunčiančioji šalis tokius santykius teisiškai pripažįsta, kaip su sutuoktiniais pagal protokolą su vienos lyties asmenų pora elgiamasi Lietuvoje:

„Kalbant apie neįprastus santykius, tai buvo Australijos ambasadorius, kuris teikė skiriamuosius raštus. Dalyvavo ceremonijoje sutuoktiniai ir ambasados darbuotojai. Tai va, čia buvo sutuoktinis, oficialiai įteisintas, buvo pristatytas tuometiniam prezidentui, nu vat ir nieko.“¹⁰²

Galima daryti išvadą, jog abiem atvejais, kai pagrindiniai veikiantys homoseksualūs asmenys į renginį ar ceremoniją atvyksta su tos pačios lyties antrąja puse, taikomas įprastas protokolas – su homoseksualių žmonių antrosiomis pusėmis elgiamasi taip pat, kaip ir heteroseksualių. O nesklandumų kyla ne dėl protokolo taikymo, o dėl šalių, kuriose vyksta veiksmas, puoselėjamų vertybių ir ideologijos (minėtas atvejis Lietuvoje susilaukė didelio žiniasklaidos pasmerkimo, tačiau taikant protokolą nebuvo padaryta nieko, kas nors kažkiek rodytų visuomenės nepritarimą tokiems santykiams ar įžeistų).

¹⁰⁰ Icelandic PM on official Faroe Islands state visit [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icenews.is/index.php/2010/09/07/icelandic-pm-on-official-faroe-islands-state-visit/>>

¹⁰¹ Iceland's PM on Official Visit to Faroe Islands [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:OxM2t04YqgJ:icelandreview.com/icelandreview/daily_news/%3Few_0_a_id%3D367284+official+visits+of+prime+minister+of+iceland&cd=4&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=ww.google.lt>

¹⁰² Ten pat.

Maždaug tuo pat metu, kai Islandijoje pareigas pradėjo eiti pirmoji pasaulyje savo seksualinės orientacijos neslepianči homoseksuali ministrė pirmininkė J. Sigurdadottir, Lietuvoje išrinkta pirmoji prezidentė moteris¹⁰³. Tai byloja apie lūžį Lietuvos visuomenėje, kita vertus, neatmestina ir tai, jog, kaip teigia publicistas Reihan Salam, rinkėjus moterį paskatino rinktis ekonominė krizė ir pokyčių troškimas – esą ekonominę krizę ir sukėlė ekonomistai ir bankininkai vyrai.

Pirmasis naujai išrinkto šalies vadovo valstybinis vizitas parodo išskirtinį dėmesį tai šaliai, į kurią jis vyksta¹⁰⁴. Pirmojo valstybinio vizito D. Grybauskaitė vyko praėjus beveik dvejimms jos kadencijos metams – 2011 m. balandžio 5 dieną į Norvegiją. Iki tol visi jos išvažiuojamieji vizitai buvo darbo vizitai. Valstybiniai vizitai rengiami retai. Pavyzdžiui, Seimo nušalintas Rolandas Paksas neišvyko į nei vieną valstybinį vizitą, o prezidentas Valdas Adamkus antrosios savo kadencijos metu 2004 – 2009 m. vyko į penkis valstybinius vizitus¹⁰⁵.

Kaip kalboje, pasakyoje per iškilmingą priėmimą valstybinio vizito Norvegijos Karalystėje metu, kalbėjo D. Grybauskaitė, 2011 m. minimas atkurtų Norvegijos ir Lietuvos diplomatinių santykių dvidešimtmetis, o Šiaurės Europos kryptis yra Lietuvos užsienio politikos prioritetas¹⁰⁶. Tokios valstybinio vizito pasirinkimo priežastys skelbiamos oficialiai išplatintame kalbos tekste, tačiau sakydama kalbą iškilmingame priėmime D. Grybauskaitė teigė, jog Šiaurės Europos kryptis yra ir jos asmeninis prioritetas.

Apskritai galima sakyti, jog simboliška, kad pirmojo valstybinio užsienio vizito prezidentė D. Grybauskaitė pasirinko vykti į Norvegijos Karalystę. Pirmoji Lietuvos Respublikos prezidentė moteris per inauguraciją pabrėžė, jog Lietuvos užsienio politikos prioritetas turėtų būti Skandinavijos šalys, o iškilmingo priėmimo valstybinio vizito metu ji teigė, jog tai yra ir jos asmeninis prioritetas.

Dvi dienas trukusio valstybinio vizito Norvegijos Karalystėje metu D. Grybauskaitė dalyvavo oficialioje pasitikimo ceremonijoje Karališkuosiuose rūmuose, kur susitiko su Norvegijos karaliumi Haraldu V ir karaliene Sonja, karališkojo sosto įpėdiniu Princu Haakonu, jo žmona Princese Mette-Marit ir Princese Astrid. Pagal valstybinį protokolą už asmeninius nuopelnus plėtojant dvišalius santykius ir aktyvų indėlį skatinant abiejų tautų bendradarbiavimą Lietuvos ir Norvegijos vadovai apsikeitė aukščiausiais valstybiniais apdovanojimais. Po susitikimo su karališkąja šeima Lietuvos vadovė skaitė

¹⁰³ SALAM, Reihan, *The death of macho* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:LqOzgg7RICIJ:www.newamerica.net/node/9258+The+death+of+macho.&cd=2&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>>

¹⁰⁴ GOLDSTEIN Eric, *The politics of the state visit*, 154 p.

¹⁰⁵ Prezidento veiklos statistika [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://adamkus1.lrp.lt/lt/prezidento_veikla/spaudos_centras/veiklos_statistika.html>

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės pasisakymas per iškilmingą priėmimą valstybinio vizito Norvegijos Karalystėje metu, Kalbos [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrp.lt/lt/prezidento_veikla/kalbos/lietuvas_respublikos_prezidentes_dalios_grybauskaites_tostas_per_iskilminga_vakariene_valstybinio_vizito_norvegijos_karalysteje_metu.html>

paskaitą Norvegijos tarptautinių santykių institute. Vėliau D. Grybauskaitė Akershuso tvirtovėje kartu su Norvegijos karaliumi padėjo gėlių vainiką prie Nacionalinio paminklo, susitiko su Norvegijos Stortingo pirmininku ir premjeru.

Tolesnei analizei pasitelkiamos valstybinio vizito metu darytos karališkosios šeimos ir D. Grybauskaitės nuotraukos, kitų šalių valstybių vadovių nuotraukos.

Atskiro aptarimo reikalauja tai, jog Lietuvos prezidentė D. Grybauskaitė į valstybinį vizitą vyko be lydinčiojo asmens. Dar prieš išrenkant Dalią Grybauskaitę pirmąją Lietuvos prezidentę moterimi imta diskutuoti apie tai, jog prezidentė – netekėjusi ir neturi artimųjų, kurie lydėtų valstybiniuose vizituose ar priėmimuose. Jau tada buvo žinoma, jog į visus renginius, kol buvo eurokomisarė, D. Grybauskaitė eidavo viena¹⁰⁷. Tačiau teigti, jog jai gali trūkti protokolo žinių, negalima, kadangi įvairiu laiku ji ėjo pareigas, kuriose tokios žinios būtinos. Kaip skelbiama jos biografijoje, 1991 m. JAV Džordžtauno universitete, Vašingtone, prezidentė baigė specialųjį studijų kursą vadovams. Po dvejų metų ji pradėjo pradėjo eiti Užsienio reikalų ministerijos Ekonomikos departamento direktorės pareigas. Dar po metų ji buvo paskirta įgaliojama ministre Lietuvos misijoje prie Europos Bendrijų. Nuo 1996 m. ji ėjo įgaliojotojo ministro pareigas Lietuvos Respublikos ambasadoje Jungtinėse Amerikos valstijose, o 2000 m. buvo paskirta užsienio reikalų viceministre¹⁰⁸.

Lietuvoje jau esama praktikos, kad šalies vadovą oficialiuose vizituose lydi dukra (prezidentas Algirdas Brazauskas) ar brolis (ministrė pirmininkė Kazimira Prunskienė), todėl suprantamas visuomenės susidomėjimas vienišos prezidentės palydovu: kas juo bus, ir kaip elgiamasi, kai jo nėra.

Šitaip priimančioji šalis turėjo rūpintis, kuo užimti karalienę, kol karalius bendraus su viešnia. Atrodytų, tai priimančiai šaliai tarsi sukelia daugiau rūpesčių, tačiau, kita vertus, nereikia rūpintis atskira programa viešnios lydinčiajam asmeniui.

Iškilmingame priėmime aiškiai matyti, jog vietoje viešnios sutuoktinio ar šeimos nario karalienę lydi karaliaus vyresnioji sesuo (2 pav.).

Galima teigti, jog princesės Astrid vaidmuo šiame valstybiniame vizite buvo palaikyti kompaniją karalienei. Karaliaus sutuoktinė priėmime dalyvauti privalėjo pagal protokolą, jos nebuvimas galėtų būti suprastas kaip pagarbos trūkumas, tačiau kadangi oficiali viešnia neturi sutuoktinio ar lydinčio šeimos nario, kuriam pagal jo pomėgius kartu su karaliaus sutuoktine galėtų būti skirta netgi atskira programa, rasta kita išeitis: tiek pasitikimo ceremonijoje, tiek iškilmingame priėmime karalienę Sonją lydėjo vyresnioji karaliaus sesuo princesė Astrid.

¹⁰⁷ Šeimos neturėjimas – ne kliūtis prezidentauti [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 gruodžio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://209.85.135.132/search?q=cache:S31j10hDBWMJ:www.civis.lt/seimos-neturejimas-ne-kliutis-prezidentauti-8502.html+prezidente+grybauskaite+diplomatinis+protokolas&cd=2&hl=lt&ct=clnk&gl=lt>>

¹⁰⁸ Prezidentė Dalia Grybauskaitė, biografija [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrp.lt/lt/prezidento_institucija/prezidente_dalia_grybauskaite/biografija_338.html>

Protokolo tarnybos specialisto tvirtinimu, tai, jog Lietuvos prezidentė yra vieniša ir jos niekas nelydi oficialių vizitų metu nėra problema:

„Va čia nėra jokių problemų, kadangi vienišų vadovų ne vienas yra, buvo yra ir bus tokių. Įvairiai vienišų: nevedusių, netekėjusių, našlių, išsiskyrusių, jų kiek nori yra.

Tai va, tas lydėjimo klausimas dvejopai išsisprendžia: kai atvažiuoja pas mus į Lietuvą svečias, turintis sutuoktinį, ir kai mūsų vadovė išvažiuoja į užsienį.

Tai kai išvažiuoja į užsienį, ji važiuoja viena, kadangi ji yra vieniša, ir nėra jokių problemų. Tos šalies vadovo sutuoktinis, jeigu tai monarchija, pasirodo, kadangi monarchija yra kitokia, o jeigu tai prezidentas, nepasirodo.“¹⁰⁹

Interviu metu paaiškėjo, kas kompaniją palaiko į Lietuvą oficialaus vizito atvykstančio kitos šalies vadovo sutuoktiniui. **Atskiros programos metu svečio sutuoktinei kompaniją palaiko prezidentės patarėja kultūros klausimais Rūta Kačkutė.**

3.2 Aktyvaus vaidmens moteris ir protokolas: apranga, sutuoktinio pareigos ir vizitų organizavimas

Atvykusią valstybinio vizito į Norvegiją prezidentę D. Grybauskaitę ant raudono kilimo pasitiko visa karališkoji šeima: karalius Haraldas V ir Karalienė Sonja, kronprincas Haakonas, jo žmona princesė Mette-Marit, o oficialioje pasitikimo ceremonijoje Karališkuosiuose rūmuose dalyvavo ir princesė Astrid, kuri yra vyresnioji karaliaus sesuo.

¹⁰⁹ 2 priedas. Interviu su diplomatinio protokolo specialistu.

2 paveikslas. Prezidentė susitiko su Norvegijos karališkąja šeima. Dž. G. Barysaitės nuotrauka iš Lietuvos Respublikos prezidentės Spaudos centro nuotraukų galerijos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. balandžio 19 d.] Prieiga per internetą: <http://www.president.lt/lt/spaudos_centras_392/foto_galerija/2011-04-05/slideshow.html>

2 paveiksle, kuriame – Lietuvos prezidentė su karališkąja šeima, matyti, jog D. Grybauskaitė išsiskiria apranga. Karališkosios šeimos moterų apranga moteriškesnė: jos dėvi skrybėlaites, pasipuošusios sagėmis, žabo, jų kostiumėliai spalvingesni (išskyrus princesės Mette-Marit), turi daugiau detalių. D. Grybauskaitė renkasi kuklesnę aprangą, nedėvi jokių aksesuarų. Galima sakyti, jog jos apranga mažiau moteriška.

3 paveikslas. Iškilmingas priėmimas. Dž. G. Barysaitės nuotrauka iš Lietuvos Respublikos prezidentės Spaudos centro nuotraukų galerijos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. balandžio 19 d.] Prieiga per internetą: <http://www.president.lt/lt/spaudos_centras_392/foto_galerija/2011-04-05_2888/slideshow.html>

D. Grybauskaitė apranga išsiskiria ir iškilmingame priėmime: užuot vilkėjusi puošnią vakarinę suknelę ji pasirinko su karališkos šeimos narių apranga palyginti kuklų juodos spalvos suknius ir švarko derinį (3 paveikslas). Labai panašų (o gal net ir tą patį) suknelės ir švarko derinį Lietuvos prezidentė dėvėjo žurnalo „Glamour“ apdovanojimuose 2010 m., tik tą kartą švarką puošė juodos gėlės formos sagė. Labai panašų suknelės ir švarko derinį tame pačiame apdovanojimu vakare vilkėjo Slovakijos ministrė pirmininkė Iveta Radicová¹¹⁰. **Taigi D. Grybauskaitė išsiskyrė pasirinkdama moteriškumą mažiau pabrėžiančią, labiau dalykišką, kuklią aprangą.**

Kalbant apie prezidentės aprangą valstybinio vizito Norvegijos karalystėje metu, iš interviu paaiškėjo, jog protokolo tarnyba pataria tik dėl aprangos kodo, o kokį konkrečiai drabužį šalies vadovė pasirinks, priklauso ne nuo protokolo tarnybos. Tai, jog D. Grybauskaitė buvo be skrybėlaitės (2 pav.), nėra protokolo pažeidimas: skrybėlaitės privalomos monarchijų atstovėms, o respublikų vadovės gali jų ir nedėvėti: „*Tiesiog fotografijoje gražiau atrodo, kai du ponai – reiškia, tvarkoj, o dvi ponios – su skrybėlaitėmis. Bet čia nėra privalomas atributas. Tiesiog yra kaip yra: užsidėtu – gerai, neužsidėtu – irgi gerai.*“¹¹¹

O ir vakarinė prezidentės apranga atitiko kodą: svarbiausia, pasak protokolo tarnybos specialisto, jog buvo ilga suknia, o dėvimas švarkelis šio kodo nepažeidžia (3 paveikslas)¹¹². Reiškia, protokole egzistuojantys aprangos kodai palieka vietos asmeniniam stiliui ir leidžia asmeniui šiek tiek varijuoti, renkantis aprangą išsiskirti iš kitų.

D. Grybauskaitės aprangos stilių galima palyginti su kitų valstybių vadovių apranga. Kuklius, griežtus, tamsių spalvų kostiumėlius dėvėjo Didžiosios Britanijos premjerė Margaret Thatcher, Jungtinių Amerikos valstijų valstybės sekretorė Madeleine Albricht, kuri griežtus kostiumėlius puošdavo reikšmingomis sagėmis. Iš dabar valstybėms vadovaujančių moterų kostiumėlius su kelnėmis beveik visada dėvi Vokietijos kanclerė Angela Merkel (4 paveikslas) ir Jungtinių Amerikos Valstijų sekretorė Hillary Clinton (4 paveikslas). Griežti kostiumėliai nepabrėžia moteriškumo, o santūrus kostiumėliai su kelnėmis, be jokių detalių, primena vyriškus kostiumus. Tokį aprangos stilių renkasi ir daugiau valstybių vadovių: **Airijos prezidentė Mary McAleese, Suomijos prezidentė Tarja Halonnen, Islandijos ministrė pirmininkė Johanna Sigurdadottir, Kosovo premjerė Jadranka Kosor, Australijos ministrė pirmininkė Julia Gillard, Šveicarijos prezidentė Micheline Calmy-Rey, buvusi kariškė, Kosovo prezidentė Atifete Jahjaga**¹¹³.

Kaip konstatuota antrame darbo skyriuje, vyriškumas siejamas su autoritetu, galia, sugebėjimu daryti kitiems įtaką ir kompetencija. Valstybių vadovės santūria apranga slopina moteriškumą, siekia

¹¹⁰ 3 priedas. Moterys vadovės.

¹¹¹ 2 priedas. Interviu su diplomatinio protokolo tarnybos specialistu.

¹¹² Ten pat.

¹¹³ 3 priedas. Moterys vadovės.

atrodyti griežtai, sudaryti autoritetingo asmens įspūdį. Be to, taip jos prisitaiko prie vyriškos srities taisyklių.

Hillary Clinton atvejis tai patvirtintų. Būdama Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento Billo Clintono sutuoktine dabartinė valstybės sekretorė rengėsi spalvingiau, dėvėjo daugiau aksesuarų, jos plaukai buvo ilgesni. Dabar jos drabužiai – tamsesnių tonų, griežtesni, plaukai kirpti trumpai, labai dažnai ji dėvi kelnes.

Prezidento sutuoktinės vaidmenį anksčiau yra atlikusi ir dabartinė Argentinos prezidentė Cristina Fernandez de Kirchner. Tačiau šiuo atveju nepastebimas jos aprangos pasikeitimas: tiek būdama pirmąja Argentijos ponia, tiek šios šalies prezidente, C. F. de Kirchner dėvi ryškius papuošalus, jos makiažas ryškus, ji renkasi gana puošnius kostiumėlius, moteriškus siluetus¹¹⁴. Būdama tiek pirmąja šalies ponia, tiek prezidente, C. F. de Kirchner Argentinoje buvo ir yra tituluojama stiliaus ikona. Tai, jog ji ir toliau renkasi moteriškus drabužius, matyti 6 pav., kuriame ji su Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės sekretore Hillary Clinton. C. F. de Kirchner ilgi plaukai, ryškus makiažas, spalvinga marga palaidinė, o liemenį išryškina platus rožinės spalvos diržas. Kosta Rikos prezidentė Laura Chinchilla atrodo panašiai: ilgi plaukai, smarkiai įliemenuoti, šviesesnių spalvų arba margi švarkai, dėvi kostiumėlį su sijonu, o ne su kelnėmis¹¹⁵. Moteriškiau rengiasi ir Trinidado ir Tobago ministrė pirmininkė Kamla Persad-Bissessar. Nuotraukoje, kurioje ji – tuose pačiuose žurnalo „Glamour“ apdovanojimuose, kuriuose dalyvavo ir Lietuvos prezidentė D. Grybauskaitė bei Slovakijos ministrė pirmininkė I. Radicova, K. Persad-Bissessar vilki puošnia vakarine suknia gana atvira krūtine, jos šukuosena puošnesnė, kitokia, nei kasdienė¹¹⁶.

O 4 pav. leidžia palyginti Vokietijos kanclerės Angelos Merkel ir Nyderlandų karalienės Beatrix aprangą. Vaizdas panašus, kaip ir Lietuvos prezidentės D. Grybauskaitės valstybinio vizito Norvegijos karalystėje metu (2 paveikslas) – monarchė dėvi skrybelaiteį, puošnaus kirpimo švarkelį, matyti, jog vizito metu mūvi pirštinaites, o A. Merkel apranga kuklesnė, ne tokia moteriška. Net karalienės Beatrix makiažas žymiai ryškesnis, o A. Merkel makiažas nepastebimas.

¹¹⁴ 3 priedas. Valstybių vadovės.

¹¹⁵ Ten pat.

¹¹⁶ Ten pat.

4 pav. Nyderlandų karalienė Beatrix ir Vokietijos kanclerė Angela Merkel valstybinio vizito Vokietijoje metu [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.] Prieiga per internetą: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:m2i7Bp-4z-AJ:news.yahoo.com/s/ap/20110412/ap_on_re_eu/eu_germany_netherlands_queen_1+angela+merkel+state+visit&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>

5 pav. Vokietijos kanclerė Angela Merkel su Norvegijos ministru pirmininku Jensu Stoltenbergu naujos Oslo operos atidaryme. Spiegel online fotogalery [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.spiegel.de/fotostrecke/fotostrecke-30649.html>>

Pradėjusi eiti kanclerės pareigas A. Merkel net nesidažydavo, o būdama kanclere pradėjo labiau rūpintis savo išvaizda. Tačiau Vokietijos kanclerė nuolat rengiasi santūriai, kukliai, o kelnų kostiumas tapo neatsiejama jos įvaizdžio dalimi. Tačiau vieną kartą, Oslo operos atidaryme A. Merkel vilkėjo ilgą juodą suknią labai gilia iškirpte (5 paveikslas). Tai sukėlė pasipiktinimo bangą žiniasklaidoje, kadangi atrodė, jog tokia apranga nederama šalies vadovei, be to, tokia apranga atrodo labai kontrastingai lyginant su santūriu A. Merkel stiliumi. Jei minėtomis aplinkybėmis taip būtų apsirengusi eilinė moteris ar šalies vadovo sutuoktinė, tai nebūtų taip plačiai aptarinėjama. A. Merkel tokia apranga šokiravo, nes ji labai skyrėsi nuo jos įprastos aprangos ir tarsi priminė, jog ji – moteris.

6 pav. Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės sekretorė Hillary Clinton [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.spiegel.de/fotostrecke/fotostrecke-30649-5.html>>

7 pav. Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės sekretorė Hillary Clinton su Argentinos prezidentė Cristina Fernandez de Kirchner [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Cristina_Fern%C3%A1ndez_de_Kirchner_and_Hillary_Clinton_-_Casa_Rosada_-_2010.jpg>

Galima būtų teigti, jog moterims vadovėms dėvėti moteriškumą slepiančiais, santūriais kostiumais būdinga vyriškos kultūros šalyse, kokios yra Vokietija, Jungtinės Amerikos Valstijos ir Didžioji Britanija¹¹⁷. Šia moterys, atsidūrusios vyriškoje srityje, juos mėgdžioja, supanašėja su jais. O šalyse, kurių vyriškumo indeksas aukštesnis, vadovaujančius postus užimančios moterys, pavyzdžiui, buvusi Pakistano premjerė Benazir Bhutto (8 paveikslas) ir buvusi Indijos premjerė Indira Gandhi (9 paveikslas), renkasi tradicinius jų šalių kostiumus, taigi jų aprangoje stipri vietos kultūros įtaka.

Šios moterys sugebėjo iškilti vyriškose kultūrose, įgyti autoritetą ir pasitikėjimą, nes yra iš stiprių, bendruomenės gerbiamų šeimų. Vadovaudamos savo šalims jos neatsisakė tradicinės savo šalių aprangos. Kaip pridera musulmonei, B. Bhutto visada pridengtavo galvą, dažnai balta juosta, o dėvėdavo tradicinę Pakistano moterų aprangą (8 paveikslas).

Indijos premjerė I. Gandhi nuolat dėvėdavo tradicinį indišką sari (9 paveikslas).

¹¹⁷ HOFSTEDER, Gert, *Cultural Dimensions* [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.geert-hofstede.com/hofstede_dimensions.php>

8 pav. Buvusi Pakistano premjerė Benazir Bhutto su buvusia pirmąja Jungtinių Amerikos Valstijų ponija Hillary Clinton interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://picasaweb.google.com/sanjai007/SPRSocial#5123301720276818818>>

Tradicinę savo šalių aprangą renkasi ir kitos Rytų ar Afrikos šalių vadovės moterys: Indijos prezidentė Pratibha Patil ir Bangladešo premjerė Sheikh Hasina Wajed, Liberijos prezidentė Ellen Johnson-Sirleaf ¹¹⁸.

9 pav. Indijos premjerė Indira Gandhi su Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentu Ronaldu Reaganu jos valstybinio vizito metu 1982 m. interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.life.com/image/3225971>>

¹¹⁸ 3 priedas. Valstybių vadovės.

Atskirai reikia aptarti valstybės vadovo ar ambasadoriaus sutuoktinio pareigas: kas pakito šioje srityje į šias tradiciškai vyriškas sritis atėjus moterims. Visų pirma, reikėtų aptarti atvejį, kuris susijęs su pasikeitusiu santuokos institutu, o konkrečiai – su viengungyste. Valstybės vadovo sutuoktinio viena iš pareigų yra palaikyti kompaniją į vizitą atvykusio užsienio valstybės vadovo sutuoktiniui. Vienišo valstybės vadovo išvykstamasis valstybinis vizitas į kitą šalį protokolo taikymo problemų tarsi ir nesukelia: jis vyksta vienas, jį pasitinka tik valstybės vadovas, o jeigu šalis, į kurią vykstama, monarchija, pasitinka ir karalienė. Kai Norvegijoje valstybinio vizito buvo nuvykusi Lietuvos prezidentė D. Grybauskaitė, karalienei kompaniją palaikė vyresnioji karaliaus sesuo.

Sudėtingiau yra tada, kai į šalį, kurios vadovas – vienišas, atvyktų kitos šalies vadovas su sutuoktiniu. Tokiu atveju susiduriama su keblumais sprendžiant, kas lydės kitos šalies valstybės vadovo sutuoktinį atskiros programos metu. Kaip buvo minėta, į Lietuvą atvykstančių kitų šalių vadovų antrąsias puses atskiros programos metu lydi prezidentės patarėja kultūros klausimais. Tačiau tokiu atveju prarandama galimybė užmegzti nefomalius santykius, vystyti kultūrinį bendradarbiavimą.

Tai iš dalies pripažįsta diplomatinio protokolo specialistas:

„Gal kažkiek prarandama. Būdavo labai stipri chemija tarp Almos Adamkienės ir Kvasnievskos, stipriai ir Kachinska jos po to visai neblogai sugyveno. Dar reikėtų atkurti, su kuo ji ten labiau bendravo, bet būdavo... Ar iš to kažkas didingo išsirutuliojo, čia kitas klausimas. Gal taip jau labai didingo ir neišsirutuliojo.“¹¹⁹

Specialistas taip pat paaiškina, kodėl tai, jog valstybės vadovų antrosios pusės (ir ambasadorių žmonos) įsteigia ir vadovauja kokiam nors labdaros ar paramos fondui (tai kita svarbi valstybės vadovo sutuoktinio pareiga), yra ilgą laiką gyvuojanti tradicija:

„Taip, nes dauguma, o gal net visos antros pusės yra nedirbantys žmonės, tiesiog, kad kažką veiktų, be funkcijų vykdymo, tai ir turi kažkokį fondą. Juo labiau, kad jei tai pirmoji ponija ar pirmasis ponas, lengviau atsidaro durys, į tavo tą fondą galima lengviau pinigų pritraukti. Reiškia, galima kažkokius gražius darbus daryti.“¹²⁰

Tačiau paprašytas prisiminti, ar jam žinoma kokia nors panaši sociali valstybės vadovės sutuoktinio veikla, protokolo tarnybos specialistas prisiminė tik tuos atvejus, kai vadovių vyrai dirba jų patarėjais ar užsiima kita darbine veikla, vienu žodžiu, neaukoja savo karjeros sutuoktinės karjeros vardan. Analogiška situacija ir su ambasadoriais: ambasadorių žmonos, pavyzdžiui, Lietuvoje organizuoja labdarinę adventinę mugę, kurioje parduoda rankdarbius. Ambasadorių moterų vyrai tokioje veikloje nedalyvauja.

Taigi galima tvirtai teigti, jog vienišas vadovas, nesvarbu, ar vyras, ar moteris, tarptautiniuose santykiuose laimi mažiau, nei susituokęs. Štai kad ir valstybinio vizito Norvegijoje atvejis: viešnios

¹¹⁹ 2 priedas. Interviu su diplomatinio protokolo tarnybos specialistu.

¹²⁰ Ten pat.

palydovas su karaliene galėtų užmegzti neformalius ryšius, bendradarbiauti labdaringoje ar kultūrinėje veikloje ar kt., o vienas iš valstybinių vizitų tikslų dažniausiai ir yra vystyti dvišalius draugiškus santykius, bendradarbiavimą.

Įprasta, kad šalies vadovo sutuoktinis įsteigtų labdaros paramos fondą, rūpintųsi kultūriniais renginiais. O kadangi Lietuvos vadovė – vieniša, labdaringa veikla ir toliau užsiima buvusio prezidento Valdo Adamkaus sutuoktinė Alma Adamkienė.

Verta aptarti tai, ką sutuoktiniai veikia daugiašaliuose susitikimuose. Anot specialisto, per pastaruosius 15 metų pasikeitė tokiuose susitikimuose dalyvaujančių šalių atstovų vyrų – moterų santykis. Anksčiau esą dalyvaujantieji buvo vien vyrai, o dabar tai yra mišri grupė, todėl pasiūlyti šios mišrios grupės sutuoktiniams atskirą, visiems įdomią programą yra sudėtingiau, nei anksčiau:

„Dar vienas atvejis būtų daugiašaliai susitikimai. Suvažiuoja ministrai ir sutuoktiniai. Pavyzdžiui prieš penkis ar šešis metus buvo NATO užsienio reikalų ministrų suvažiavimas. Realiai prieš 10 – 15 metų buvo ministrai vyrai, atsiveždavo moteris. O dabar jau yra apie 60 – 70 procentų vyrai ministrai, kitos – moterys.

Tai vat antros pusės jau yra moterys ir vyrai. Tai va toj daly sugalvoti bendrą sutuoktiniams programą jau yra sunku. Anksčiau ten nuveži margučių padažyt, duonos pakepti.“¹²¹

Taigi anksčiau ministrų sutuoktinėms buvo siūloma tradiciškai moteriška veikla, o lydinčiųjų asmenų grupei tapus mišriai, renkamasi siūlyti kitokias, labiau tradiciškai vyriškomis laikomas veiklas:

„Darome tokį variantą, kad visiem būtų įdomu. Kai buvo NATO, tai vežėm į Trakus, po pilį, ten pasivaikščiot, palaipiot, pasižvalgyti visai įdomu ir vieniem, ir kitiem. Žiemą bus truputį sudėtingiau, kadangi reiks ko nors viduj ieškot, bet kažką sugalvosime. Nes vėlgi, tarkim, ten į vaikų namus vežt, vyram tai... o moterim – tai jautru, gražu.“¹²²

Tenka pastebėti, jog į kitokias, vyriškesnes veiklas persiorientuota, nors lydinčiųjų grupėje vyrai nesudaro daugumos. Galimas dalykas, jog rengiant mišriai grupei atskirą programą vadovaujamas ne tik svečių bei viešnių interesais, bet ir išankstinėmis nuostatomis apie tai, kokia veikla vyrams būtų įdomi ir priimtina.

3.3 Atvejų tyrimo išvados

Keičiantis socialiniams vaidmenims visuomenėje vis daugiau pasitaiko precedentų, kai prie pakitusių socialinių vaidmenų turi taikytis ir diplomatinis bei valstybinis protokolai. 2009 metais pirmą kartą Lietuvos prezidentė išrinkta vieniša moteris, 2011 m. balandį ji išvyko pirmojo valstybinio vizito į

¹²¹ 2 priedas. Interviu su diplomatinio protokolo tarnybos specialistu.

¹²² Ten pat.

Norvegijos karalystę, kuris suteikia galimybę analizuoti, kaip elgiamasi tokiu atveju. Beveik tuo pačiu metu Islandijoje premjerės pareigas pradėjo eiti homoseksuali J. Sigurdadottir, o keleri metai prieš tai Prancūzijos prezidentas N. Sarkozy rengėsi vykti valstybinio vizito su moterimi, kurios nebuvo vedęs. Atvejų tyrimas parodė, kaip derinamasi prie protokolo pasikeitus santuokos institutui.

Kokybinis interviu su protokolo tarnybos specialistu atskleidė daugiau protokolo taikymo prie pasikeitusių lyčių socialinių vaidmenų niuansų. Suderinus kokybinės atvejo analizės ir kokybinio interviu metu gautą informaciją galima pateikti tyrimo išvadas.

Islandijos premjerės valstybinio vizito Farerų salose atvejis parodė, jog nesklandumų kilo ne dėl sunkumų taikant protokolą, o dėl vietinių politikų ideologijos – nepriimantys homoseksualumo politikai atsisakė dalyvauti iškilmingoje vakarienoje.

Lygiai toks pats diplomatinis protokolas, kaip ir susituokusiai tradicinei porai, Lietuvoje taikomas partnerystėje gyvenantiems ar vienos lyties santuokas sudarantiems diplomatinėse atstovybių darbuotojams. Svarbu, jog tokius santykius teisiškai pripažintų siunčiančioji šalis. Tačiau visai kas kita, jei nesituokę valstybinio vizito vyktų prezidentas ir jo palydovė. Kaip parodė N. Sarkozy ir C. Bruni atvejis, tokie santykiai buvo nepriimtini Saudo Arabijoje ir Indijoje, taip pat Jungtinėje Karalystėje.

Galima būtų daryti prielaidą, jog Saudo Arabijoje ir Indijoje būtų nepriimtina ir priimti valstybinio vizito atvykusias Islandijos premjerę su sutuoktine. Tai, kaip iš koduojamas protokolas, priklauso nuo šalių kultūros, o minėtose kultūrose vienos lyties sutuoktinių valstybinis vizitas galėtų būti suprastas kaip įžeidimas, kaip atsitiko N. Sarkozy atveju.

Grįžtant prie Lietuvos prezidentės D. Grybauskaitės valstybinio vizito, vertėtų detaliau pažvelgti į jos aprangą. Kaip paaiškino protokolo tarnybos specialistas, skrybėlaitė respublikos vadovei susitinkant su monarchais nėra privaloma. Jo žodžiais tariant, nuotraukose gražiau atrodo, kai valstybių vadovų – karaliaus ir, tarkime, prezidento, antrosios pusės dėvi skrybėlaites. Nuotraukose, darytose valstybinio vizito metu, matyti, jog visos monarchijos atstovės dėvi skrybėlaites, kostiumėlius su puošniomis detalėmis, o prezidentė D. Grybauskaitė išsiskiria nedėvėdama skrybėlaitės, jos apranga – paprastesnės, juodos spalvos. Iškilmingo priėmimo metu D. Grybauskaitė taip pat išsiskiria kuklesne, mažiau moteriškumą pabrėžiančia apranga ir renkasi ilgą suknią dėvėti su griežtu švarku, kuris suteikia dalykiškumą.

Išanalizavus kitų, dabartinių ir buvusių valstybių vadovių aprangą galima daryti išvadą, jog daugelis moterų, atėjusios į tradiciškai vyrišką sritį, apranga supanašėja su vyrais, renkasi moteriškumo nepabrėžiančius drabužius, santūrias spalvas, neryškų makiažą, trumpai kerpasi plaukus. Politikoje ir tarptautiniuose santykiuose nebuvo taisyklių, kaip turi elgtis ir kaip atrodyti moteris, o kadangi moterys į šias sritis atėjo ne taip jau seniai, dar nėra susiklosčiusių moterų elgesio normų. Vis dėlto, ir tai, kaip rengiasi moterys – valstybių vadovės, priklauso nuo kultūros: Rytų ir Afrikos šalių valstybių vadovės

nuolat dėvi tradicinius tų šalių moteriškus drabužius, o Pietų Amerikos valstybių vadovės rengiasi moteriškiau, nesikerpa trumpai plaukų, jų makiažas – ryškesnis.

Per pastarąsias kelias dešimtis metų pasikeitė ir vyrų – moterų santykis daugiašaliuose susitikimuose, todėl kinta ir tokių renginių organizavimas, reikia numatyti tokią atskirą programą sutuoktiniams, kuri būtų įdomi ir vyrams, ir moterims. Kaip teigė protokolo tarnybos specialistas, prieš 15 metų visi svečiai buvo vyrai, o lydintieji asmenys – moterys. Dabar iki trečdaliai lydinčiųjų yra sutuoktiniai vyrai. Nors vyrai nesudaro daugumos šioje grupėje, protokolo tarnybos pakeitė grupei siūlomą atskirą programą iš tradiciškai moteriškos, į tradiciškai vyrišką motyvuodami tuo, jog esą vyrams tokia veikla, kaip pavyzdžiui, vaikų globos namų lankymas, būtų neįdomi.

Pasaulyje jau ne vieną dešimtmetį esama praktikos, kai protokolas taikomas situacijose, kai valstybių vadovės – moterys, nekalbant apie monarchijas (pirmoji prezidentė moteris Vigdís Finnbogadóttir vadovavo Islandijai 1980 - 1996 m.). Tačiau kalbant apie moterims – valstybių vadovų sutuoktinėms – įprastą neformalią, socialią ar kultūrinę veiklą, galima pasakyti, jog neįprasta, kad tokią funkciją atliktų valstybės vadovės moters sutuoktinis. Dabartiniu metu vadovaujančių moterų sutuoktiniai eina formalias pareigas, tokias kaip prezidentės patarėjo ar pan., todėl dalyvauja tuose pačiuose susitikimuose, kaip ir vadovė.

Kalbant apie vienišą šalies vadovę, kokia yra Lietuvos prezidentė, vizitai į užsienio šalis vyksta paprastai: jei vykstama į respubliką, susitinka tik valstybių vadovai, kai į monarchiją – susitikime dalyvauja karališkoji pora. Taip buvo ir valstybinio vizito Norvegijos karalystėje metu: iškilminguose renginiuose dalyvavo karališkoji pora ir sosto įpėdinių pora, o karalienei kompaniją palaikė karaliaus vyresnioji sesuo. Taigi priimančiajai pusei kyla daugiau rūpesčių: karalienė galėtų dalyvauti tik pasitinkant vienišą svečią, tačiau norint parodyti daugiau dėmesio ir dalyvauti kitose veiklose, priimančiai pusei reikia pasirūpinti karalienės kompanionu.

Kai kitos valstybės vadovas svečiuojasi Lietuvoje su antrąja puse, ją atskiros programos metu visur lydi prezidentės patarėja kultūros klausimais. Tačiau tokiu atveju, kai su svečio antrąja puse bendrauja etatinė prezidentūros darbuotoja, neformalus bendradarbiavimas neužsimezga. Todėl galima daryti išvadą, jog abiem atvejais – ir kai valstybės vadovė susituokusi moteris, ir kai vieniša, prarandama galimybė plėtoti neformalius santykius tarp šalių.

IŠVADOS

Magistro darbe „Socialinių vaidmenų kaitos refleksija diplomatiname protokole“ buvo siekiama išanalizuoti, kaip kito protokolas keičiantis lyčių vaidmenims visuomenėje, kai vis daugiau vadovaujančių postų užima moterys, vieniši asmenys, partnerystėje gyvenantys ar vienos lyties santuoką sudarę asmenys. Kadangi lyčių socialinių vaidmenų kaita buvo palaipsnis procesas, o diplomatiname protokole užfiksuotos jo formavimosi laikotarpiu egzistavę socialiniai vaidmenys, pravartu išanalizuoti jų kaitą nuo XIV iki XX amžiaus.

Dauguma šaltinių, kuriuose tyrinėjamas feminizmas, jo istorija ir lyčių socialiniai vaidmenys įvairiais istoriniais tarpsniais, koncentruojasi į lyčių nelygybę kaip problemą. O rasti etnografinių moters socialinio vaidmens, veiksmų, kuriuos ji kasdien privalėjo atlikti, aprašymų ir tyrimų sunku. Tačiau vertinant tai, kokį moters vaidmens supratimą pateikia feminizmo ir lyčių istorijos tyrinėtojai, galima daryti tokias išvadas:

1. XIV-XIX a. pagrindinė visuomenei priimtina būdo savybė buvo moters **pasyvumas**. Riterių romanuose moterys buvo vaizduojamos pasyvios, o XVIII-XIX a. moteriškame etikete pasyvumas reiškė mandagų elgesį, taktą.

2. Pasyvumas buvo nulemtas religijos: moteris, sukurta iš vyro, todėl turi jį sekti ir jam paklusti. Religijos buvo nulemtas ir **moters pašalinimas iš viešo gyvenimo sferos**: moteris, kaip nešvari, buvo pašalinta iš religinių ritualų.

3. Kova už moterų teises prasidėjo formuojantis viduriniajai klasei, kurios moterys turėjo daugiau laisvo laiko lavintis ir kontaktams megzti. Europoje kova už moters teises buvo sunkesnė dėl konservatyvumo.

4. Moterys ir vyrai visuomenėje tradiciškai atlieka skirtingus socialinius vaidmenis. Moterims priskiriama namų ruoša, rūpinimasis šeima, vaikų auginimas. Moterims už jų darbą namuose nemokama, jas, kaip ir vaikus, išlaiko uždirbantis, profesiją turintis vyras. Visateisiais, sprendimus priimančiais piliečiais buvo vyrai. Tokia šeimos sandara, vadinama lyčių susitarimu, buvo palaikoma ir remiama valstybės ir bažnyčios.

5. Socialinių vaidmenų kaitos lūžiu tapo Pirmasis pasaulinis karas, po kurio daugelyje Vakarų pasaulio šalių moterys ne tik gavo teisę balsuoti, bet ir įgavo ekonominę nepriklausomybę, ėmė dirbti nebe namuose, o įsiliejo į apmokamo darbo rinką, įgijo profesiją, ėmė dėvėti mažiau moteriškumą pabrėžiančius drabužius ir pamėgo paprastesnes šukuosenas.

6. Tai, kad moterys ėmė dirbti nebe namuose paskatino ir kitus visuomenės pokyčius: atidėliojama santuoka, atsiranda vaikų planavimas. O taip moterys tapo dar labiau nepriklausomos –

neįsipareigojusios šeimai, namų ūkiui ir vaikams, – taigi galėjo daugiau laiko skirti mokamam darbui, išsilavinimui.

7. Feministiniai judėjimai paskatino ir homoseksualių asmenų laisves. Šeima pripažįstama ir vienos lyties asmenų sąjunga. Daugėja vienišų žmonių, gyvenimo nesusituokus – partnerytėje – atvejų. Taigi socialinių vaidmenų kaita paskatino ir šeimos sampratos kaitą.

Vertinant moters teises ir socialinį vaidmenį XIV-XIX a. ir analizuojant moterims ir vyrams galiojusio etiketo normas minėtu laikotarpiu, kai kurios ir dabar galiojančio diplomatinio protokolo normos ir taisyklės darosi aiškesnės, pavyzdžiui, kodėl ir šiuolaikiniame diplomatiname protokole moteris yra pasyvi, jai numatytas palydovės vaidmuo, kodėl diplomatų ir valstybių vadovų sutuoktinės užsiima labdaringa veikla ir iš kur kilo išsilavinusios namų šeimininkės, kuri suspėja rūpintis ir buitimi, ir domėtis kultura, ir rūpintis savimi, įvaizdis.

Antrasis darbo skyrius buvo skirtas socialinių vaidmenų aspektu išanalizuoti protokolą. Protokolas, kaip sutartų, bendraujančioms pusėms priimtinių elgesio taisyklių visuma, sumažina komunikacinį neapibrėžtumą. Taigi tai, koks elgesys ir vieta numatyta moteriai, o koks – vyrui, parodo, kokie yra lyčių socialiniai vaidmenys protokole.

Vertinant lyčių vaidmenis XIV-XIX a. vyravusio protokolo atžvilgiu, galima daryti tokias išvadas:

1. Ankstyvajame modernizme **etiketas buvo vyrų mandagaus elgesio taisyklės**, kadangi tik jie tvarkė reikalus ir dalyvavo viešajame gyvenime, o moterys kontaktų su ne šeimos nariais turėjo mažai.

2. Ceremonialas buvo aktualus ankstyvojo modernizmo aukštuomenės moterims, kadangi tai buvo būdas užtikrinti pagarbą savo atžvilgiu, suformuoti reputaciją, pakilti socialinėje struktūroje užsitikrinant tam tikras privilegijas.

3. Viduriniojo sluoksnio moterims aktualus etiketas todėl, kad stiprėjantis vidurinis sluoksnis troško ne tik ekonominės gerovės, bet ir reputacijos, kurią užtikrinti galėjo mėgdžiodamas aukštuomenės elgesio normas.

4. Vis dėlto etiketas apėmė daugiausia komunikacijos taisykles, o **komunikuodavo ir sprendimus priimdavo vyrai**. Moterims etiketas **numatė tiesiog moteriškumo, kuklumo ir dorybės kultivavimą, pasyvumą**.

5. Esama papročių ar tradicijų, kurių puoselėjimu turėjo rūpintis moteris. Viena tokių būtų **labdara nepasiturintiems ir vargstantiems ir moters subordinacija vyrui kaip šeimyninė vertybė**.

6. **Teisės, tvarkų bei taisyklių vienas iš šaltinių yra socialinės normos, tad joms kintant, kinta ir pačios taisyklės, o protokolas ir yra elgesio taisyklių visuma**. Konservatyvus diplomatinis protokolas liberalėja, nes jam įtaka pasikeitę socialiniai vaidmenys ir precedentai: vis

daugiau moterų, homoseksualių ar vienišų asmenų siekia politinės ar diplomatinės karjeros. Anksčiau moteris diplomatiname protokole užėmė palydovės vietą, jai, kaip diplomato žmonai, teko rūpintis tradiciškai moteriškais renginiais, tokiais kaip arbatėlė. Tačiau jei palydovas – vyras, nebūtinai sutuoktinis, oficiali tvarka turi kisti, o esant mažai precedentų ir dar nesusiformavus normoms, kiekvieną kartą protokolo taikymas yra individualus ir reikalauja kūrybiškų sprendimų.

Trečiame darbo skyriuje derinant kokybinės atvejų analizės ir kokybinio interviu metodus atliktas tyrimas parodė, kaip protokolas prie pasikeitusių lyčių socialinių vaidmenų derinamas praktikoje. Atlikus tyrimą galima pateikti tokias šias išvadas:

1. Kai valstybių atstovės – moterys, protokolo tarnyboms tenka apgalvoti daugiau organizacinių niuansų, pavyzdžiui, numatyti, ar patogu aukštakulniais eiti per vietas, kurioje vyksta renginys, grindinį. Taigi daugėjant precedentų, kinta vizitų organizavimas.

2. Pasikeitus santuokos institutui, protokolo taikyme iškyla sunkumų. Išanalizuoti vienos lyties santuokos, partnerystės ir viengungystės atvejai parodė, jog partnerystė sukelia sunkumų organizuojant vizitą, be to, valstybės vadovo vizitas su partnere konservatyviose šalyse suprantamas kaip įžeidimas. Galima būtų teigti, jog panašiai būtų traktuojamas ir vienos lyties santuoką sudariusio valstybės vadovo vizitas konservatyviose šalyse. Protokolas tampriai susijęs su vietos kultūra, per jį reiškiamos vertybės.

3. Į tradiciškai vyrišką sritį atėjusios moterys buvo priverstos supanašėti su vyrais, kadangi taisyklių, numatančių kaip turi elgtis ir atrodyti valstybės vadovė moteris – nebuvo. Be to autoritetas ir galia siejamas su vyriškumu, todėl valstybių vadovės moterys, susikurdamos santūrią, moteriškumą slopinančią išvaizdą siekia ne tik pritapti prie vyriškos aplinkos, bet ir išsiskirti ir valstybių vadovų vyrų sutuoktinių, sudaryti autoriteto įspūdį.

4. Pasikeitus socialiniams vaidmenims, pasiekitė ir valstybių vadovų sutuoktinių pareigos. Ir kai valstybės vadovė susituokusi moteris, ir kai vieniša, prarandama galimybė plėtoti neformalius santykius tarp šalių, kadangi neįprasta, kad tokią funkciją atliktų valstybės vadovės sutuoktinis. Vadovaujančių moterų sutuoktiniai dažnai eina formalias pareigas, tokias kaip prezidentės patarėjo ar pan., todėl dalyvauja tuose pačiuose susitikimuose, kaip ir vadovė. Tas pats pasakytina ir apie ambasadorių moterų sutuoktinius. Taigi moterų sutuoktiniai neatlieka pagal protokolą vadovų sutuoktiniams proskiriamo vaidmens.

5. Mišrioms lydinčiųjų asmenų grupėms vadovaujantis išankstinėmis nuostatomis apie skirtingus lyčių interesus siūloma tradiciškai vyriška veikla, nors vyrai grupėje sudaro mažumą.

6. Daugėjant precedentų, bus sukurtos ir aiškios, atskiros taisyklės moterims, kadangi taip bus tarsi įteisinta norma, ir situacijos, kai protokolą individualiai, kūrybiškai reikia taikyti prie pasikeitusių socialinių vaidmenų, bus išsprendžiamos paprasčiau.

Reflection of Social Role Change in Diplomatic Protocol

The aim of masters work “Reflection of Social Role Change in Diplomatic Protocol“ is to examine how change of gender roles works in diplomatic protocol. In order to achieve this aim the following tasks are raised:

1. to analyze gender roles change from the XIV to the XX century;
2. to analyze ceremonial in terms of gender roles;
3. to conduct case studies and a qualitative interview with the protocol specialist which would revealed the practice of diplomatic protocol adaption to the changed gender roles;
4. to present findings.

To achieve master’s work aim the fallowing methods are used: descriptive, analytical, statistical data and research, qualitative content analysis methods, case studies and qualitative interview with the protocol specialist. Master work consists of three sections. The object of master work is diplomatic and state protocol.

In international relations, diplomacy and politics – the spheres long dominated by men – women had to conform and adopt rules of behavior which regulated conduct of men. However, the increasing number of precedents, when women are acting the main role in ceremonies, will be set up clear, specific rules for conduct of women. The change will be reinforced by actively acting women becoming a social norm. When rules of conduct for women will be in power, there will be no need to resolve problems of changed gender roles every time individually.

Master work “Reflection of Social Role Change in Diplomatic Protocol“ may be useful for further diplomatic protocol change factors research.

Bibliografinių nuorodų sąrašas

1. ANDREWS, Alexander, *The eighteenth century – or illustrations of the manners and customs of our grandfathers*, 2002.
2. ARDITI, Jorge, *A genealogy of manners – transformation of social relations in France and England from the fourteenth to the eighteenth century, Some reflections on the Advent of the term Etiquette*, 1998.
3. ARNLAUG, Leira, *Dirbantys tėvai ir socialinės gerovės valstybė: kintanti šeima ir politikos reforma Skandinavijoje*, 2006.
4. BAILEY, Joanne, *Gender in History*, 2003.
5. BARKER, Alex, *Britain's first female diplomats*, 2009-11-06, The Financial Times [interkatuvus]. [Žiūrėta 2011 kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ft.com/cms/s/2/8e936c88-c9ad-11de-a071-00144feabdc0.html#axzz1Jgsha2Me>>
6. BROOMHALL, Susan, Stephany Tarbin, *Women and Gender in the early modern world: Women, identities and communities in Early Modern Europe*, 2008.
7. BANNET, Eve Tavor, *The domestic revolution: Enlightenment feminism and the novel*, 2000.
8. CARLI, Linda L., *Gender and Social influence*, 2001.
9. CASTELLS, Manuel, *Tapatumo galia, Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra*, 2006.
10. CHERNOCK, Arriane, *Man and the Making of British Feminism*, 2009.
11. CURTIN, Michael, *A Question of Manners: Status and Gender in Etiquette and Courtesy*, 1985.
12. DAUGIRDAITĖ, Solveiga, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai, Naujosios literatūros studijos*, 2002.
13. EAGLY, Alice, *Female leadership advantage and disadvantage: resolving the contradictions*, 2007.
14. ELIAS, Norbert, *Rūmų dvaro visuomenė, Etiketas ir ceremonialas: žmonių elgesys ir mentalitetas kaip jų visuomenės galios struktūrų funkcijos*, 2004.
15. EUROBAROMETER NR. 22: European Women and Men in 1983. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_22_en.pdf>;

16. EUROBAROMETER NR. 326: Gender Equality in EU in 2009. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą:

<http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_326_en.pdf>;

17. Family and Changing Gender Roles II, 1994 m. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. rugsėjo 2 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.ifdo.org/study/issp94s_2620cdb.pdf>

18. GERSON, Kathleen, *The unfinished revolution: how a new generation is reshaping family, work and gender in America*.

19. GREBLIAUSKIENĖ, Beata, SUELDO, Mariana, *Diplomatinio protokolo kaita: instrumentinis požiūris*, Informacijos mokslai, p. 98 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. spalio 20]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Informacijos_mokslai/52/96-108.pdf>

20. GREBLIAUSKIENĖ, Beata, SUELDO, Mariana. *Diplomatinio protokolo kaitai įtaką darantys veiksniai: komunikacinis aspektas*, Informacijos mokslai, p. 134 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 spalio 20 d.]. Prieiga per internetą:

<http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Informacijos_mokslai/46/127-135.pdf>

21. GOLDSTEIN, Eric, *The politics of the state visit*.

22. HAYEK, Friedrich, *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė I, Taisyklės ir tvarka*, 1998.

23. HALLER, Max, HOELINGER, France, Female employment and the change of gender roles: the conflictual relationship between participation and attitudes in internal comparison.

24. HOFSTEDDE, Gert, *Cultural Dimensions* [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.geert-hofstede.com/hofstede_dimensions.php>

25. Icelandic PM on official Faroe Islands state visit [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://www.icenews.is/index.php/2010/09/07/icelandic-pm-on-official-faroe-islands-state-visit/>>

26. Iceland's PM on Official Visit to Faroe Islands [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 2 d.].

Prieiga per internetą: <

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:OxM2t04YqxgJ:icelandreview.com/icelandreview/daily_news/%3Few_0_a_id%3D367284+official+visits+of+prime+minister+of+iceland&cd=4&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>

27. India in seeming protocol fix as Nicolas Sarkozy's state visit nears Bruni [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ES9iEpIJHfsJ:www.hindu.com/2008/01/19/stories/2008011954922000.htm+sarkozy+state+visit+to+india+protocol+issue&cd=4&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>>

28. India frets over possibility of a Sarkozy-Bruni state visit [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:L_j1Aq4O1gMJ:www.nytimes.com/2008/01/08/world/asia/08iht-delhi.1.9075390.html+Nicolas+sarkozy+state+visit+to+india+bruni&cd=8&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>
29. Introduction to 19th century etiquette [interaktyvus], [žiūrėta 2009 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.centerforhistory.org/pdfdoc/male%20and%20female%20etiqu%20.pdf>>.
30. JONNISON, Christer, *The Essence of Diplomacy*, 2009.
31. JORDAN, Mary, *Hillary Efect cited for increase in female ambassadors for U.S.*, Washington post 2010-01-11 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/01/10/AR2010011002731.html>>
32. KAMUNTAVIČIUS, Rūstis, *Prancūziška kultūra Jono Sobieskio dvare (1674-1696 m.)*, Darbai ir dienos 11(20), 1999.
33. KELSEN, Hans, *Grynoji teisės teorija*, 2002.
34. Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės pasisakymas per iškilmingą priėmimą valstybinio vizito Norvegijos Karalystėje metu, Kalbos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrp.lt/lt/prezidento_veikla/kalbos/lietuvos_respublikos_prezidentes_dalios_grybauskaites_tostas_per_iskilminga_vakariene_valstybinio_vizito_norvegijos_karalysteje_metu.html>
35. Lietuvos teisės pagrindai, 2004.
36. MISEVIČIUS, Valdas, *Tarptautinio bendravimo protokolas*, 1998.
37. WARD, Joseph P., *Violence, Politics and Gender in early modern England, Women's Naratives of Sexual Assault*, 2008.
38. OFICIALIŲ SVEČIŲ PRIĖMIMO LIETUVOS RESPUBLIKOJE TVARKA [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=222311>
39. Prezident Sarkozy's state visit to UK [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:EpbRC4fD0fEJ:www.ambafrance-uk.org/President-Sarkozy-to-pay-State.html+sarkozy+state+visit+to+great+britain&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>>

40. Prezidento veiklos statistika [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://adamkus1.lrp.lt/lt/prezidento_veikla/spaudos_centras/veiklos_statistika.html>
41. Prezidentė Dalia Grybauskaitė, biografija [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <
http://www.lrp.lt/lt/prezidento_institucija/prezidente_dalia_grybauskaite/biografija_338.html>
42. ROBERTS, Mary Louise, *Civilization without sexes: reconstructing gender in postwar France 1917 – 1927*, 2005;
43. ROOSEN, William James, *Early Modern Diplomatic Ceremonial: A Systems Approach*.
44. ROOSEN, William James, *The age of Louis XIV: the rise of modern diplomacy*, 1976.
45. The Role of the Ambassador's Wife: An Exploatory Study, Arlie Hochschild, 1969 m. Journal of Marriage and Family;
46. SALAM, Reihan, *The death of macho* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:LqOzgg7RICIJ:www.newamerica.net/node/9258+The+death+of+macho.&cd=2&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>>
47. Sarkomania: Your complete guide to the state visit of the year [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:64NbRXcuFxsJ:www.independent.co.uk/news/uk/politics/sarkomania-your-complete-guide-to-the-state-visit-of-the-year-800615.html+sarkozy+state+visit+to+great+britain+protocol+issue&cd=10&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>>
48. SLECZKA, Kazimierz, *Feminizmas*, 2005.
49. Šeimos neturėjimas – ne kliūtis prezidentauti [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 gruodžio 26 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://209.85.135.132/search?q=cache:S31j10hDBWMJ:www.civis.lt/seimos-neturejimas-ne-kliutis-prezidentauti-8502.html+prezidente+grybauskaite+diplomatinis+protokolas&cd=2&hl=lt&ct=clnk&gl=lt>>
50. TAVOR BANNET, Eve, *The domestic revolution: Enlightenment feminism and the novel*, 2000.
51. TED Talks: Madeleine Albright: On being a woman and a diplomat [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. balandžio 16 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.ted.com/talks/madeleine_albright_on_being_a_woman_and_a_diplomat.html>

52. URBACH, Karina, *Diplomatic history since the cultural turn*

53. VALENZE, Deborah, *Gender in Formation of European Power, A Companion to Gender History: 1750 – 1914*, 2004.

54. VIANELLO, Mino, *Gender Differencies in Access to and Exersize of Power, Women and Men in Political and Business Elites: A Comparative Study in the Industrialized World*, 2004.

55. WIESNER, Merry, *Women and Gender in Early Modern Europe, Ideas and Laws regarding Women*, 2008.

56. WINSLOW, Barbara, *Feminist Movements: Gender and Sexual Equality, A Companios to Gender History*, 2004.

57. WikiLeaks cables: Nicolas Sarkozy, the Saudis and Carla Bruni [interaktyvus]. [žiūrėta gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:f60Xft0NAFIJ:www.guardian.co.uk/world/2010/nov/30/wikileaks-nicolas-sarkozy-carla-bruni+sarkozy+and+bruni+on+state+visit+unmarried&cd=2&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&source=www.google.lt>>

Figure 18. Clément Vautel, *Madame ne veut pas d'enfant*, 1924

2 priedas. Interviu su protokolo tarnybos specialistu

Kokia diplomatinio protokolo darbo praktika: ar pasikite socialiniai vaidmenys yra problema, sukianti tam tikrų sunkumų, ar įprasta praktika?

Nėra tai problema. Jeigu į šį dalyką žiūrėtume istoriškai, moterys – valstybės vadovės egzistavo jau nuo labai senų laikų, gal jau nuo XIII-IX amžių, tada apie protokolą dar nekalbėsime. O Elžbieta primoji, karalienė Viktorija, olandų karalienė, taigi tam tikros taisyklės yra ir jos jau nusistovėjusios. Respublikose, kiek aš žinau, pirmoji prezidentė buvo islandė prieš kokių 30 metų, tai vėl nuo tada prasidėjo kažkokie dalykai. Taigi sakykime patirties tos teorinės buvo, praktiškai dabar taikome, mokomės.

Tačiau protokolas yra gan konservatyvus, taigi gal iškyla kokių nors sunkumų? Papasakokite iš praktikos.

Didelių – ne. Iš praktikos reikėtų pradėti nuo to, kad vyras ir moterys – jie yra kitokie. Kas vyrui visiškai neįdomu, neaktualu ir nesvarbu, tas moteriai gali būti aktualu, svarbu, įdomu. Pertraukėlė pasidažyti, plaukus susišukuoti, kulniukai – aukšti, žemi, reikia į tai atsižvelgti.

Niekada į galvą neatėjo, jog mes turime pažiūrėti į grindinį: koks yra grindinys. Kai eina prezidentai, vyrai, tai jie ir nueina, ir nesvarbu, kad grindinys nelygus ar su skylutėmis, dar kažkas – nėra problemų. Dabar tai jau yra problema, dabar reikia žiūrėti, kad nebūtų ten kokių nors kliūčių (kad moteris aukštais kulniukais patogiai vaikščiotų).

Stambiaja prasme, ta globaliaja, skirtumo jokio nėra. Nors vėlgi... Moteris yra... Jeigu vyrai, sakykim, kai kuriose kultūrose mėgsta palėbauti, ir jeigu mūsų kuris nors iš buvusiųjų vadovų irgi mėgėjas, tai dabar to apskritai negali būti. Vis tiek yra visai kitoks pobūdis, požiūris į pasisėdėjimus, užstales, visai kitaip žiūrima...

Pati kultūra keičiasi?

Kažkiek taip, ne pačio protokolo, o būtent tiek, kiek susiję su moterimi kaip vadove.

Kalbant apie moterį vadovę. Dar prieš išrenkant Dalią Grybauskaitę prezidente, žiniasklaidoje jau buvo aptarinėjamas jos asmeninis gyvenimas, per protokolo prizmę, ir

aptarinėjamas buvo ne todėl, kad ji moteris, o todėl, kad ji vieniša, ir buvo sprendžiama, kas ją lydės vizitų metu. Kaip dėl vienišo vadovo?

Va čia nėra jokių problemų, kadangi vienišų vadovų ne vienas yra, buvo yra ir bus tokių. Įvairiai vienišų: nevedusių, netekėjusių, našlių, išsiskyrusių, jų kiek nori yra.

Tai va, tas lydėjimo klausimas dvejopai išsprendžia: kai atvažiuoja pas mus į Lietuvą svečias, turintis sutuoktinį, ir kai mūsų vadovė išvažiuoja į užsienį.

Tai kai išvažiuoja į užsienį, ji važiuoja viena, kadangi ji yra vieniša, ir nėra jokių problemų. Tos šalies vadovo sutuoktinis, jeigu tai monarchija, pasirodo, kadangi monarchija yra kitokia, o jeigu tai prezidentas, nepasirodo.

O anksčiau buvo įprasta, jog lydi ar brolis, ar dukros...

Ne, tai tik a. a. Algirdą Brazauską lydėjo dukros ir daugiau nieką. Šiaip tai normali praktika, pas mus buvo Albanijos prezidentas su dukra atvažiuavęs, prieš keliolika metų – Italijos prezidentas našlys su dukra, o jeigu nieko artimo nėra, tai nėra, šiuo atveju, tai nėra būtina.

Kai pas mus atvažiuoja prezidentas su sutuoktiniu – sutuoktine, tokiu atveju reikia, kad būtų kažkoks žmogus, kuris atliktų tą kabutėse pirmosios ponios vaidmenį, priiminėtų tą pirmąją poną ir pirmąją poniją.

Kaip tokiu atveju?

Pas tai labai paprastai išsprendė: yra prezidentės patarėja kultūros klausimais Rūta Kačkutė, jinai atlieka tą vaidmenį, jinai atskiros pirmosios ponios programos metu ir pašefuoja.

Tačiau iš komunikacinės pusės svarbu, ar prezidentę į užsienį kas nors lydi, kadangi taip mezgami neformalūs ryšiai, kultūriniai saitai tarp antrųjų pusių, o šiuo atveju ta galimybė prarandama.

Gal kažkiek prarandama. Būdavo labai stipri chemija tarp Almos Adamkienės ir Kvasnievskos, stipriai ir Kachinska jos po to visai neblogai sugyveno. Dar reiktų atkurti, su kuo ji ten labiau bendravo, bet būdavo... Ar iš to kažkas didingo išsirutuliojo, čia kitas klausimas. Gal taip jau labai didingo ir neišsirutuliojo.

Kultūrinis, socialinis elementas, kažkokie fondai, pagalba vaikam, neįgaliem, dar kažkas iš to gimdavo...

O kai valstybės vadovas yra vienišas ir svečias atvyksta be antrosios pusės, ar galima sakyti, kad protokolo tarnybai perpus sumažėja darbo?

Ketvirtadaliu. Vadovai tą patį daro, o vat sutuoktiniui – atskirą programą. Tai reiškia, kad mes turim transportą, saugumą, policiją, turi keli žmonės dirbti papildomai prie sutuoktinio, reikia galvoti, kur ten jį, ar į kokią mokyklą, ar į muziejų, ar į parodą.

Kaip sudaroma programa?

Pagal pomėgius. Iš anksto aiškinamės, ko nori, pasiūlome variantų, paprastai būna vienas koks nors socialinis variantas, kažkokį fondą aplankyti, ar ligoninę, ar vaikų namus, o kitas jau grynai kultūrinis: koncertas, muzika kokia, ar muziejus.

Bet ir tas socialinis variantas turbūt būna todėl, kad antroji pusė dažnai turi kokį nors labdaros fondą.

Taip, nes dauguma, o gal net visos antros pusės yra nedirbantys žmonės, tiesiog, kad kažką veiktų, be funkcijų vykdymo, tai ir turi kažkokį fondą. Juo labiau, kad jei tai pirmoji ponija ar pirmasis ponas, lengviau atsidaro durys, į tavo tą fondą galima lengviau pinigus pritraukti. Reiškia, galima kažkokius gražius darbus daryti.

Jeigu aš dabar savo fondą pasidarau, arba mano žmona, tai kas mum dabar tuos pinigus aukotų.

Tai ilgą laiką gyvuojanti tradicija.

Bet pavyzdžiui, Airijos prezidentės sutuoktinis oficialiai dirba jos patarėju, tad kai ji buvo su juo Lietuvoje prieš ketvertą metų tai atskiros programos nebuvo, kadangi jie eidavo į tas pačias derybas, tuose pačiuose renginiuose, jis atliko savo funkcijas – vyras ir tuo pačiu patarėjas.

O ar jums žinomas kokios nors valstybės vadovės sutuoktinio atvejis, kad jis užsiimtų kokia nors panašia kulturine, labdaringa veikla, na, tarkim, Suomijos prezidentės sutuoktinis?

Šiuo atveju jos vyras – tai yra blogas pavyzdys. Jis yra veikiantis teisės mokslininkas, profesorius, dėstytojas.

Dažniausiai, reiškia, sutuoktinės atlieka tą vaidmenį ir paaukvoja profesinį gyvenimą vardan vyro.

Nu Filipas hercogas irgi paaukavo profesinį. Gi buvo jisai perspektyvus kareivis, po to turėjo mesti ir tapti hercogu su visom tom plepologijom.

O iš prezidentų moterų, aš dabar galvoju, ką mes dar turim... Merkel netinka, ji premjerė. Indė yra prezidentė, bet vat nežinau, kas jos vyras. Šveicarijos... bet ten jos keičiasi kas metus, tai nėr prasmės kalbėti...

O koks būtų atvejis, jei į Lietuvą atvyktų Islandijos premjerė?

Tai jinai buvo pernai. Buvo Baltijos jūros valstybių taryba, bet buvo be savo antrųjų pusių. Kalbant apie neįprastus santykius, tai buvo Australijos ambasadorius, kuris teikė skiriamuosius raštus. Dalyvavo ceremonijoje sutuoktiniai ir ambasados darbuotojai. Tai va, čia buvo sutuoktinis, oficialiai įteisintas, buvo pristatytas tuometiniam prezidentui, nu vat ir nieko.

Tik kad žiniasklaidoje po to sukėlė audrą.

Nu buvo jau furoras, jau tikrai. Prieš dešimt metų gal dar buvo neįprasta, bet dabar jau nieko. Juk ir Vokietijos užsienio reikalų ministras...

Dar vienas atvejis būtų daugiašaliai susitikimai. Suvažiuoja ministrai ir sutuoktiniai. Pavyzdžiui prieš penkis ar šešis metus buvo NATO užsienio reikalų ministrų suvažiavimas. Realiai prieš 10 – 15 metų buvo ministrai vyrai, atsiveždavo moteris. O dabar jau yar apie 60 – 70 procentų vyrai ministrai, kitos – moterys.

Tai vat antros pusės jau yra moterys ir vyrai. Tai va toj daly sugavoti bendrą sutuoktiniams programą jau yra sunku. Anskčiau ten nuveži margučių padažyt, duonos pakepti.

O ką dabar siūlote?

Darome tokį variantą, kad visiem būtų įdomu. Kai buvo NATO, tai vežėm į Trakus, po pilį, ten pasivaikščiot, palaiptot, pasižvalgyti visai įdomu ir vieniem, ir kitiem. Žiemą bus truputį sudėtingiau,

kadangi reiks ko nors viduj ieškot, bet kažką sugalvosime. Nes vėlgi, tarkim, ten į vaikų namus vežt, vyram tai... o moterim – tai jautru, gražu.

O kaip dėl nesusituokusių partnerių? Prancūzijos prezidentas, Suomijos prezidentė ilgą laiką nebuvo susituokus.

Taip, Suomijos prezidentė, kai buvo ministrė, gyveno nuodemėj, taip jau pasakius, o dabar jau susituokė, o Sarkozy buvo priverstas susituokti, nes Elžbieta karalienė, sakė, kad neįsileisiu į Bekingimo rūmus, o ten buvo vizito valstybinio, tai teko tuoktis.

Taigi į partnerystę vis dar žiūrima griežtai?

Nea. Vat mūsų diplomatiniam protokole mes žiūrimė taip: pas mus Vilniuje ambasadose labai neretai pasitaiko tokių žmonių. Tai mes žiūrimė taip: jeigu siunčiančioji valstybė pripažįsta tokius santykius ir išduoda tam partneriui diplomatinį tarnybinį pasą, kuriuo pasakoma, jog jis yra to darbuotojo sutuoktinis, ar įteisintas partneris ar dar kažkaip tai, tai mums nėra jokių problemų jį akredituoti.

O ar diplomatinio protokolo tarnybos valstybės vadovui pataria dėl aprangos?

Nelabai. Yra vadinamieji „image makeriai“ tir vadinamieji, kurie tuo užsiima, o mes galim tiktai pasakyti iš protokolo pusės. Mes negalime sakyti, va, pavyzdžiui, štai šitą bliuzelę, ar aną, šitas sijonas ar kitas, mes tik galim pasakyti, kad pagal šitą aprangos kodą reikalinga ilga suknia, pavyzdžiui, jeigu iškilminga vakarienė, tai ilga suknia prie smokingo arba prie frako, kai sakome ilga, tai reiškia iki žemės, o ne iki kelių. Ir vat jau ne mes parenkame tą konkrečią suknią, pasakome tik aprangos kodą.

Teko pastebėti, jog valstybinio vizito metu, susitinkant su monarchais, moterys dėvi skrybelaites...

Nebūtinai. Čia jos dažniausiai dėvi, monarchės, o mes kadangi esame respublika, mums tikrai nėra būtina. Tam tikrose apeigose, ceremonijose, ritualuose, reikia, bet tas nebuvo toks.

O kokiose derėtų? Nes tarkime, kai buvo atvykusi karalienė Elžbieta II, buvo labai plačiai aptarinėjama, kokios Seimo narės ar ministrės buvo be skrybelaitės ir neva įžeidė karalienę...

Ne, tiesiog mes pagal savo protokolą elgiamės kai priimame svečią, atsižvelgdami į to svečio kažkokių niuansus, tai šiuo atveju tos visos freilinos ir karalienės dėvi, tai prašau, tegu dėvi, o mums – nebūtinai. Tiesiog fotografijoje gražiau atrodo, kai du ponai – reiškia, tvarkoj, o dvi ponios – su skrybelaitėm. Bet čia nėra privalomas atributas.

Tiesiog yra kaip yra: usžidėtų – gerai, neužsidėtų – irgi gerai.

Dar vienas klausimas dėl aprangos, dėl vakarinės suknelės. Lietuvos prezidentė iškilmingame priėmime valstybinio vizito Norvegijoje metu dėvėjo ir suknelę, ir švarkelį, išsiskyrė nuo kitų ponių.

Tai gali būti, svarbu, jog suknia buvo ilga, tai pagrindinis dalykas. O kas ant viršaus – tai gali būti, kas ten kokią peleriną užideda, kas ten dar kažką... Čia ne esmė, o esmė šiuo atveju, tai kad būtų siluetas ilgas.

Dar dėl valstybinio vizito. Valstybių vadovai renkasi valstybinius vizitus į strategiškai svarbias šalis, ir vizitas į Norvegiją buvo pirmas D. Grybauskaitės vizitas į užsienį. Kokie galėtų būti jos pasirinkimo motyvai?

Dėl to, kad Norvegijoje niekad nėra buvusi. O jeigu rimtai kalbėti: tai buvo išskirtinis dėmesys. Mes orientuojamės į Šiaurės šalis, tai buvo deklaruota ir jos inauguracinėje kalboje, kad mūsų prioritetas...

Oficialiame kalbos tekste, kurią pasakė iškilmingo priėmimo metu, buvo apie tai irgi kalbama, kad prioritetas mūsų šalies užsienio politikos dabar – Skandinavijos šalys. Tačiau kalbėdama, ji pridėjo sakinį „Tai ir mano asmeninis prioritetas“.

Nes jos įsivaizdavimas Lietuvos – kaip tokios nordiškojo modelio valstybės. Tokia pragmatiška, be jokių įmantrybių, dalykiška.

Bet čia labai simboliška, kai Skandinavijos šalys yra tokios feministinės, o mūsų pirmoji prezidentė renkasi tokią kryptį.

Taip.

3 PRIEDAS. Valstybių vadovės.

#	Country	Leader	In office since:	Notes
1	Ireland	President Mary McAleese	Nov. 11, 1997 -	elected
2	Finland (1)	President Tarja Halonen	Mar. 1, 2000 -	elected
3	Germany	Chancellor Angela Merkel	Nov. 22, 2005 -	elected
4	Liberia	President Ellen Johnson-Sirleaf	Jan. 16, 2006 -	elected
5	India	President Pratibha Patil	Jul. 25, 2007 -	elected
6	Argentina	President Cristina Fernandez de Kirchner	Dec. 10, 2007 -	elected
7	Bangladesh	Prime Minister Sheikh Hasina Wajed	Jan. 6, 2009 -	elected
8	Iceland	Prime Minister Jóhanna Sigurdardóttir	Feb. 1, 2009 -	appointed 2009, elected 2009
9	Croatia	Prime Minister Jadranka Kosor	Jul. 6, 2009 -	appointed
10	Lithuania	President Dalia Grybauskaitė	Jul. 12, 2009 -	elected
11	Kyrgyzstan	President Rosa Otunbayeva	Apr. 7, 2010 -	coup
12	Costa Rica	President Laura Chinchilla	May 8, 2010 -	elected
13	Trinidad and Tobago	Prime Minister Kamla Persad-Bissessar	May 26, 2010 -	elected
14	Finland (2)	Prime Minister Mari Kiviniemi	Jun. 22, 2010 -	appointed
15	Australia	Prime Minister Julia Gillard	Jun. 24, 2010 -	appointed 2010, elected 2010
16	Slovakia	Prime Minister Iveta Radicová	Jul. 8, 2010 -	elected
17	Brazil	President Dilma Rousseff	Jan. 1, 2011 -	elected
18	Switzerland	President Micheline Calmy-Rey	Jan. 1, 2011 -	appointed
10	Peru	Prime Minister Rosario Fernández	Mar. 19, 2011 -	appointed
20	Kosovo	President Atifete Jahjaga	Apr. 7, 2011 -	elected

Airijos prezidentė Mary McAleese.

Suomijos prezidentė Tarja Halonnen su sutuoktiniu, Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentu ir jo žmona.

Vokietijos kanclerė Angela Merkel su Liberijos prezidentė Ellen Johnson-Sirleaf.

Indijos prezidentė Pratibha Patil su premjery Gordonu Brownu valstybinio vizito Didžiojoje Britanijoje metu.

Argentinos prezidentë Cristina Fernandez de Kirchner savo inauguracijoje.

Bangladešo premjerë Sheikh Hasina Wajed.

Islandijos ministrė pirmininkė Johanna Sigurdadottir su Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentu ir jo sutuoktine. Priėmimas Junstinių tautų suvažiavimo metu.

Kosovo premjerė Jadranka Kosor.

Tarptautiniame susitikime Kirgiztano prezidentė Rosa Otunbayeva.

Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė žurnalo „Glamour“ apdovanojimuose.

Jungtinių Amerikos valstijų sekretorė Hillary Clinton ir Kosta Rikos prezidentė Laura Chinchilla.

Trinidado ir Tobago ministrė pirmininkė Kamla Persad-Bissessar žurnalo „Glamour“ apdovanojimuose.

Australijos ministrė pirmininkė Julia Gillard.

Slovakijos ministrė pirminikė Iveta Radicová žurnalo „Glamour“ apdovanojimuose.

Nuotraukos centre – Brazilijos prezidentė Dilma Rousseff.

Šveicarijos prezidentė Micheline Calmy-Rey su Europos Sąjungos prezidentu Hermanu Van Rompuy.

Peru ministrė pirmininkė Rosario Fernández.

Kosovo prezidentė Atifete Jahjaga.